Roger-Pol DROIT (n. 1949), jurnalist, cercetător şi scriitor francez. Colaborator la săptămânalul *Monde des livres,* autorul unor lucrări de filosofie care s-au bucurat de succes, în special *101 expériences de philosophie quotidienne* (Odile Jacob, 2003). Dintre scrierile lui mai menţionăm: *Dernières nouvelles des choses,* Odile Jacob, 2003; *L'oubli de l'Inde – Une amnésie philosophique,* Seuil, 2004; *L'Occident expliqué à tout le monde,* Seuil, 2008; *Les Religions expliquées à mafiile,* Seuil, 2000.

Traducătorul, Adrian CIUBOTARU, a absolvit Facultatea de Litere a Universităţii „Alecu Russo" din Bălţi. Traduceri: Jean-Marie Schaeffer, *Adio, estetică,* Ştiinţa, 2001; Wladimir Troubetzkoy, *Sankt-Petersburgul, un mit literar,* Ştiinţa, 2005; Jean Grondin, *Hermeneutica,* Ştiinţa, 2008; Jacques Le Goff, *Europa explicată tinerilor,* Cartier, 2008; Philippe Nemo, *Ce este Occidentul?,* Cartier, 2008; Jacques Duquesne, *Dumnezeu pe înţelesul nepoţilor mei,* Cartier, 2008; Roger-Pol Droit, *Religiile pe înţelesul fiicei mele,* Cartier, 2008.

Roger-Pol DROIT

Filosofía
pe înţelesul fiicei mele

Traducere din franceză de Adrian CIUBOTARU

CARTIER

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. Bucureşti, nr. 68, Chişinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mai l : cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, Bucureşti.
Tel/fax: 210 80 51. E-mail: codexcartier@gmail.com
www.cartier.md

Cărţile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România şi Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER
***Casa Cărţii,* bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chişinău. Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md**
***Librăria din Centru,* bd. Ştefan cel Mare, nr. 126, Chişinău. Tel./fax: 2142 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md**
***Librăria din Hol,* str. Bucureşti, nr. 68, Chişinău. Tel.: 2410 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md**
***Librăria Vărul Shakespeare,* str. Şciusev, nr. 113, Chişinău. Tel.: 23 21 22. E-mail: librariavs@cartier.md**
***Librăria %* str. Puşkin, nr. 9, Chişinău. Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md**

Colecţia *Verde* este coordonată de Vitalie Coroban
Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Em. Galaicu-Păun
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design/Tehnoredactare: Ana Cioclu
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Combinatul Poligrafic (nr. 91175)

Roger-Pol Droit
LA PHILOSOPHIE EXPLIQUÉE A MA FILLE

Roger-Pol Droit
FILOSOFIA PE ÎNŢELESUL FIICEI MELE
Ediţia I, martie 2009

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Droit, Roger-Pol
Filosofía pe înţelesul fiicei mele / Roger-Pol Droit ;
trad.: Adrian Ciubotaru ; cop.: Vitalie Coroban. - Ch. : Cartier SRL, 2009
(Combinatul Poligr.). - 92 p. - (Colecţia Verde).
Tit. orig. : La philosophie expliquée à ma fille. - 800 ex.
ISBN 978-9975-79-559-3
087.5:1
D84

Tuturor celor care-şi pun întrebări
şi nu se mulţumesc cu răspunsuri

Raţiunea acestei cârti

> ,

Filosofía este un cuvânt care, deseori, sperie. Ne imaginăm întrebări nemaipomenit de complicate, un vocabular enigmatic, cărţi şi chiar titluri de cărţi pe care nu le înţelegem. Un univers aparte, rezervat câtorva specialişti rari, care sunt, probabil, extratereştri. Pe scurt, filosofía nu ar fi o activitate pentru toată lumea. Crezând una ca asta, ne înşelăm.

Ne înşelăm, pentru că toată lumea, în special copiii şi adolescenţii, se interoghează asupra sensului vieţii, asupra morţii, dreptăţii, libertăţii şi altor probleme esenţiale. Pe de altă parte, oricine este capabil să reflecteze, să judece, să ajungă la organizarea propriilor idei. Şi nici nu este nevoie de nimic altceva pentru a începe să faci filosofie: nişte întrebări şi capacitatea de a reflecta.

Cu toate acestea, dacă ne liniştim prea

repede, riscăm să cădem într-o altă capcană. Filosofía devine

atât de simplă, atât de la îndemâna tuturor, atât de banală, încât pierde orice farmec. Oricine ar face filosofie, aşa cum respiră, de dimineaţa până seara, fără măcar să-şi dea seama. încă o dată ne înşelăm, crezând una ca asta.

Filosofía nu este nici bătaie de cap, nici activitate naturală şi spontană. Putem s-o practicăm la diferite niveluri, aşa cum facem muzică, sport sau matematici, ca debutant sau ca practician confirmat, ca amator sau ca profesionist.

Esenţialul este să porneşti cu dreptul, distanţându- te de iluzii, prejudecăţi sau viziuni neclare. De aici vine şi scopul acestei cărţi: să oferim tinerilor începători o idee pe cât posibil justă şi accesibilă despre ceea ce se numeşte „filosofie”, despre unitatea şi diversitatea ei.

Sper ca acest mic volum să aibă o utilitate reală pentru fetele şi băieţii care vor să înceapă să cunoască ce reprezintă această activitate a spiritului, întrucât ea constituie o sursă inepuizabilă de bucurie, de mirare şi de libertate.

Vreau să insist în acest punct, înainte de a face loc dialogului pe care l-am avut cu fiica mea, Marie, la cei şaispreze ani ai săi, un dialog

pe care îl vor putea înţelege cu uşurinţă şi cititorii mai tineri. Toată viaţa mea i-am citit pe filosofi. I-am studiat şi i-am comentat. De asemenea, am frecventat un număr

important dintre cei care trăiesc astăzi. Am adăugat chiar câteva cărţi personale celor care există deja în domeniul filosofici.

Oricum ar sta lucrurile, sunt întotdeauna surprins. De diversitatea filosofiilor. De ideile curioase, incredibile, neaşteptate ce se formează în creierii umani. De inteligenţa şi de subtilitatea analizelor. De libertatea extraordinară care se degajează dintr-un univers mental în care nicio discuţie nu este nicicând interzisă, nicio posibilitate nu este cenzurată, nicio critică nu este înlăturată.

Această deschidere a spiritului este ceea ce constituie forţa inepuizabilă a filosofici. Ea îmi pare indispensabilă, pentru că m-am convins că trăim aşa cum gândim. Trăim meschin, dacă gândim meschin. Trăim liber, dacă gândim liber. Gândirea nu este niciodată fără consecinţă pentru existenţa noastră, personală sau colectivă.

Prin urmare, am sentimentul foarte viu al unei responsabilităţi particulare în transmiterea unei prime căi de acces spre filosofie. Cred că am făcut tot ce mi-a stat în putinţă, dar ştiu că perfecţiunea, care există, probabil, în unele visuri de-ale noastre, este, în mod normal, absentă din realitate.

în căutarea ideilor adevărate

- *Ce este deci filosofía?*

- Urmează să căutăm răspunsul. Şi sper cu adevărat că îl vom găsi. Dar nu te aştepta la un răspuns imediat. Filosofía nu poate fi explicată într-o frază.

- *încearcă!*

- Nu, asta nu ar rezolva nimic. Un dicţionar îţi
' > > va spune, de exemplu, că cuvântul „filosofie” poate să însemne, în greaca veche, „dragoste de înţelepciune”. Te vei gândi, probabil, că trebuie să fie ceva foarte plictisitor. Pentru că „înţelepciune” trimite obligatoriu la acel „fii cuminte!” ‘ pe care copiii detestă să-l audă. Nu vei avansa deci foarte mult, pentru că va trebui să te întrebi ce denumeşte „înţelepciunea”, în ce constă aceasta. Vei învăţa semnificaţia cuvântului „filosofie”, dar nu vei sti niciodată ce este, realmente, filosofía.

**Sage,* în franceză, înseamnă “înţelept” şi,

totodată, “cuminte” (n. tr.).

- *Dacă îmi este dat sensul cuvântului, ştiu obligatoriu ce înseamnă!*

- Nu este deloc aşa. Tu nu cunoşti Japonia pentru că ai învăţat că „Japonia” este numele unei ţări din Asia. Sau, imaginează-ţi un copil care nu ştie ce înseamnă cuvântul „matematică”. Tu îi dai o definiţie: „ştiinţa numerelor şi a figurilor”. Acum, copilul cunoaşte sensul cuvântului. El poate, eventual, să se folosească de acesta. Dar poţi să afirmi că el ştie ce este matematica?

- *Nu, desigur!*

- Ei vezi... cuvântul nu este de ajuns! A cunoaşte ceva nu înseamnă doar a şti un cuvânt, ci, în mod necesar, a face o experienţă. Cunoşti ceea ce denumesc „matematicile” când începi să faci calcule şi demonstraţii, aritmetică, algebră sau geometrie. Iar Japonia o vei cunoaşte citind cărţi, privind filme şi expoziţii şi, bineînţeles, mergând acolo!

- *Atunci se poate spune că pentru a cunoaşte filosof ia, trebuie să mergi acolo?*

- Absolut! Ai înţeles foarte bine. Trebuie să mergi să vezi filosofia. Totuşi, ea nu este o ţară, un loc în care ai putea să pleci. Este, mai curând, aidoma matematicii, o activitate.

- *De acord, dar ce faci atunci când faci filosofie?*

- Cauţi să cunoşti **adevărul.** Iată nu cel mai rău punct de plecare: filosofía este o activitate care caută adevărul. Dar asta nu e suficient. Un inspector de poliţie caută şi el adevărul. în cazul în care anchetează un omor, el caută să afle cine este asasinul. Pentru aceasta, după cum ştii, el urmează să examineze cum şi-a petrecut timpul fiecare suspect, să compare toate versiunile, să confrunte mărturiile... şi să reflecteze! El nu va crede pe nimeni pe cuvânt şi va pune la îndoială, în mod sistematic, tot ceea ce i se povesteşte.

Filosofii procedează la fel. Pentru a căuta adevărul, ei nu ezită să-şi examineze convingerile şi credinţele. Ei pot chiar să considere drept suspecte propriile lor idei. Dar ei nu sunt inspectori de poliţie! Există tot felul de oameni care se ocupă de căutarea a ceva adevărat. în afară de inspectori, pe cine ai mai

vedea în categoria celor care caută adevărul?

- *Nu ştiu... Poate pe istorici? Ei vor să găsească adevărul în evenimentele din trecut.*

- Da, dacă vrei, e o posibilitate. Şi savanţii? După părerea ta, ei trebuie plasaţi printre căutătorii de adevăr?

- *Da, desigur. Dar ei caută adevărul în probleme de chimie, sau de fizică, sau de biologie!*

- Exact! Vezi cu uşurinţă concluzia pe care trebuie să o tragem din exemplele noastre: inspectorii de poliţie, savanţii (şi, desigur, încă mulţi alţi oameni) au în comun căutarea adevărului, dar în domenii diferite. Mi se pare că pentru a avansa în ancheta noastră, care se referă la ceea ce fac filosofii, avem de rezolvat o problemă. Ştii care este?

- *Cred că va trebui să aflăm în ce domeniu filosofii caută adevărul.*

- Excelent! Ei bine, după părerea ta, care este acest domeniu în care filosofii caută

adevărul? Se ocupă ei de criminali, ca poliţiştii? De realităţi ale fizicii sau ale chimiei, ca savanţii?

- *Nu! Cred, mai curând, că ei trebuie să se ocupe de dreptate, de libertate, de lucruri de genul acesta...*

- Ai dreptate, dar trebuie să facem o precizare. Este adevărat că filosofii au căutat adevărul în domeniul **moralei** (a şti ce este bine şi ce este rău, a defini ceea ce este drept şi ceea ce nu este) sau al **politicii** (cetăţenii şi puterea, organizarea deciziilor). Dar acestea nu sunt singurele domenii. Când începi să descoperi filosofía, eşti frapat de numărul şi de diversitatea temelor. Filosofii se interesează, într-adevăr, de ştiinţe, de artă, de logică, de psihologie, de politică, de istorie... Şi totuşi, ei nu sunt nici savanţi, nici artişti, nici logicieni, nici psihologi, nici politicieni, nici istorici...

- *Acum nu mai înţeleg. Ei se interesează de tot şi nu sunt specialişti în nimic?*

- încă o clipă şi cred că toate acestea vor deveni mult mai uşor de înţeles. Recapitulând,

am formula aproape o ghicitoare: ce pot face oamenii care caută adevărul într-un domeniu (matematica, morala sau arta), fără a fi experţi care lucrează în acest domeniu?

- *Misterul continuă... Este foarte bizar.*

- Cei care caută adevărul în matematică, sunt, în mod normal, matematicienii. în istorie, istoricii. Şi aşa mai departe. Dacă filosofii caută, ei înşişi, adevărul în toate aceste domenii, ei trebuie să o facă într-o manieră specială, ca şi cum ar lucra într-un domeniu care le străbate pe toate celelalte. Soluţia nu se află departe: filosofii caută adevărul anume în domeniul **ideilor.** De fiecare dată când vrei să înţelegi cum un filosof se situează într-un domeniu, poţi începe prin a adăuga „idee de”... Filosoful nu se ocupă de justiţie ca un avocat sau ca un judecător. El se ocupă de „ideea” de dreptate. El nu se interesează de putere în aceeaşi manieră ca omul politic, el caută să aprofundeze „ideea” de putere.

Şi aceasta se întâmplă la fel în toate domeniile. Astfel, în matematică, filosoful urmează să se ocupe de ideea de dovadă, sau de ideea de demonstraţie, sau, pe deasupra, de

ideea de număr. în istorie, el urmează să se intereseze de ideea de eveniment, sau de revoluţie, sau de violenţă, sau, pe deasupra, de ideea de pace. în morală, el se va interesa de ideea de bine şi de ideea de rău. Sau, pe deasupra, de ideile de responsabilitate, de regulă.

Aşadar, acum poţi să înţelegi în ce mod filosofii, lucrând în acest domeniu al ideilor, care străbate toate celelalte domenii, pot să se apropie de o mulţime de specialităţi, fără a fi specialişti?

- De fapt, ei sunt specialişti în idei!

- Exact. Trebuie adăugat că această căutare a adevărului în domeniul ideilor poate aproape întotdeauna să ia forma unei întrebări: „care este, cu adevărat, ideea de...?" în locul celor trei puncte, poţi pune „libertate", „operă de artă", „putere", „dreptate", „individ", „suflet", „om", „demnitate"... şi zeci şi zeci de alte cuvinte. Ceea ce caută filosofii este, în cele din urmă, cea mai bună definiţie posibilă a fiecărei idei. Şi, printre definiţii, ei o caută pe cea adevărată.

- Şi atunci pentru ce servesc, în mod

concret, căutările lor?

- Pentru a trăi, pur şi simplu pentru a trăi! Ideile nu sunt un domeniu aparte, un fel de scenă care ar fi izolată de existenţă. Nici vorbă! în realitate, ideile comandă acţiunile, modurile de a trăi, comportamentele.

- *Nu mă vei face, totuşi, să cred că fiinţele umane au nevoie de filosofie pentru a trăi. Exită atâţia oameni care trăiesc fără a avea nici cea mai vagă idee despre ceea ce gândesc filosofii. Şi asta nu-i împiedică să trăiască!*

- O clipă!... Dacă vrei să spui că se poate mânca, dormi, creste fără a căuta adevărul în idei, tu ai, evident, dreptate. Nu poţi trăi fără a bea, fără a te hrăni, fără a dormi, dar îţi poţi foarte bine menţine organismul în viaţă fără a reflecta cu adevărat. Dar nu aceasta-i problema. Ea este de a şti cum să trăieşti *mai bine.* într-o manieră mai umană, mai inteligentă, mai intensă. Iar aici nu poţi scăpa lucrului asupra ideilor.

Zic lucru *asupra* ideilor, pentru că avem mereu nişte idei. Ele sunt acolo înaintea filosofiei. Nu filosofia le creează. Mai curând,

ea vine să le testeze, să le pună la încercare, să le examineze, pentru a le vedea pe acelea care sunt adevărate şi pe acelea care sunt false.

- Eu nu văd ce este indispensabil pentru viaţă în aceasta?

- Atunci ascultă această istorie. Este o istorie foarte veche, pe care o povestea odinioară un filosof numit Socrate. Nişte copii vor să aleagă ceea ce vor mânca. Dacă îl vor vedea pe cofetar, ei vor avea ideea că prăjiturile şi bomboanele sunt ceea ce este bun pentru ei. Totuşi, aceste dulciuri riscă, în realitate, să le strice dinţii, să-i îngraşe şi chiar să-i facă, într-o zi, obezi. Aceşti copii ar putea să se îmbolnăvească din cauza falsei idei că îşi fac un „bine”: ei confundă ceea ce este bun la gust, plăcut de consumat, cu ceea ce este bun pentru sănătatea lor.

Dacă, dimpotrivă, vor vedea un medic, el le va spune adevărul: „ceea ce este bun pentru voi, pentru sănătatea voastră, pentru echilibrul vostru, este o alimentare variată, laptele, fructele, peştele, legumele şi... foarte puţine (sau deloc) prăjituri şi foarte puţine (sau deloc)

bomboane”. Ce vor crede despre medic aceşti copii?

- *Ei vor crede că el se înşală şi că ei ştiu mai bine decât el ceea ce este bun pentru ei...*

- Da, ei vor spune chiar că acest om este rău, că el le doreşte răul, că el vrea să-i împiedice să fie fericiţi. Sau chiar că el nu înţelege nimic din ceea ce este bun pentru ei. Sau, pe deasupra, că el se înşală şi ignoră adevărul adevărat.

Şi atunci, din două una. Ori copiii rămân cu iluzia, evident agreabilă, că cel mai bun lucru pentru ei este să trăiască din bomboane şi din prăjituri, şi această idee poate să-i îmbolnăvească de indigestie, ori descoperă că medicul spune adevărul, chiar dacă acest adevăr le displace, şi această schimbare de idee îi va ajuta să fie sănătoşi tun.

Iată... ideile, una te poate face bolnav, alta – sănătos! Acum înţelegi că ideile sunt importante pentru viaţă?

- *Eu sunt sigură că ai inventat o istorie pe măsură... să se potrivească cu argumentul tău.*

- Nu am inventat nimic. Istoria copiilor care îl preferă pe cofetar medicului, o repet, a fost povestită de Socrate, unul dintre primii filosofi, la Atena, acum... 2 500 de ani! Tu crezi că acest exemplu nu este decât un caz particular şi încă nu eşti convinsă că ideile sunt întotdeauna importante pentru viaţă. în cazul ăsta, să examinăm situaţia din un alt unghi. Este oare adevărat că ideea pe care ne-o facem despre dreptate are importanţă pentru modul în care trăim?

- *Da, desigur!*

- Iar ideile pe care ni le facem despre libertate, sau despre moarte, sau despre egalitate, sau despre fericire, de exemplu, joacă ele oare un rol în cadrul existenţei?

- *Bine, de acord, înţeleg. Sunt idei care comandă existenţa noastră...*

- Şi atunci, îţi dai seama că e foarte important pentru viaţa noastră să ştim care sunt ideile adevărate şi care sunt cele false. Imaginează-ţi pe cineva având o idee falsă despre fericire sau despre libertate. El vrea să

fie fericit şi liber, dar va greşi drumul, va rătăci şi va face, fără îndoială, multe eforturi... pentru nimic! El va crede că ideea sa este cea bună, dar dacă ea este falsă, există toate şansele ca el să eşueze şi să-şi rateze viaţa.

- Şi dacă această idee este falsă, de ce crede el că este adevărată?

- Bună întrebare! Răspunsul este foarte simplu, de fapt: se consideră adevărată o idee falsă atâta cât timp ea nu a fost examinată, privită de aproape. Şi aceasta ni se întâmplă tot timpul. Mai mult, este situaţia cea mai curentă şi mai banală dintre toate. Cred că ceva este adevărat pentru că i-am auzit mereu pe toţi spunând aceasta. Am învăţat-o de mic şi toată lumea mi-a repe- tat-o. Aproape toate ideile pe care le avem în cap ne vin dinafară. Ele au pătruns în spiritul nostru fără ca noi să ştim, efectiv, cum anume. Ele provin din familia noastră, din mediul nostru, de la amicii noştri. în general, nu noi le-am fabricat, ideile noastre! Cu atât mai mult, nu am inventat cuvintele cu ajutorul cărora vorbim.

De cele mai multe ori, aceste idei s-au instalat în noi, au devenit „ideile noastre”, fără

ca noi să le fi ales cu adevărat. Arareori am spus „da” sau „nu”. Nu am căutat, realmente, să ştim dacă ele sunt adevărate sau false.

- *Am putea avea în cap o mulţime de idei false, fără să o ştim?*

- Desigur! Şi chiar mai rău: o mulţime de trucuri false pe care suntem convinşi să le judecăm drept adevărate, raţionale!

- *Care este soluţia? Cum ne vindecăm?*

- Ei bine... nu ne vindecăm, dar facem filosofie! Este, fără îndoială, singurul mod de a obţine rezultatul despre care vorbim: testarea ideilor noastre, punerea lor la încercare pentru a le tria.

Vei remarca, pe parcurs, că am obţinut un nou rezultat: filosofia este, de asemenea, o activitate **critică.** Ea nu se mulţumeşte să caute adevărul în domeniul ideilor. Pentru a atinge acest obiectiv, ea se sforţează, de asemenea, să înlăture ideile false. Ea caută să le detecteze pentru a le împiedica să dăuneze.

Putem s-o spunem şi altfel: ideile, le avem cu toţii. Avem cu toţii opiniile noastre,

credinţele noastre, convingerile noastre. Ele pot să se refere la politică, la religie, la morală, la justiţie, la artă... Acest ansamblu de opinii şi de credinţe pe care îl posedă fiecare dintre noi nu este, cu adevărat, filosofia. Filosofia începe, ca activitate reflexivă, când ne întrebăm: „Care dintre toate aceste gânduri pe care le am în cap sunt adevărate? Vreau să ştiu, voi încerca să le examinez!” A face filosofie nu înseamnă pur şi simplu a gândi, a avea idei. înseamnă a începe să observi propriile tale idei ca şi cum le-ai privi dintr-o parte, ca şi cum ai vrea să-ţi faci curăţenie în cap.

Este deci o activitate particulară. încă o dată, ea nu constă doar în faptul de a gândi. Putem gândi într-o mulţime de feluri diferite. Putem să ne gândim la ceea ce vom face mâine sau la ceea ce am făcut ieri, să ne gândim la prietenii noştri sau la vacanţele noastre, să ne gândim la studiile, la munca noastră... Toate aceste gânduri nu sunt filosofie!

- în definitiv, filosofia este o serie de gânduri speciale...

- Sută la sută exact! Adaug că ele nu sunt speciale din cauza conţinutului lor, ci din cauza

stilului lor.

- *Ce vrei să spui?*

- De fapt, ceea ce face ca aceste gânduri să fie „speciale” nu sunt subiectele la care se referă (de exemplu, libertatea, dreptatea, moartea, Dumnezeu etc.). Eu pot să am, în legătură cu toate aceste subiecte, nişte gânduri care nu vor fi, în mod obligatoriu, filosofic. Ceea ce numesc stil al gândurilor filosofice, „felul lor de a fi”, dacă preferi, este capacitatea de a ne examina, de a ne interoga pentru a şti dacă ele sunt adevărate sau false sau, mai simplu, pentru a şti cu exactitate despre ce ne vorbesc. Iată ce le face speciale.

- *Poţi să dai un exemplu?*

- De acord. Ştii ce este un număr?
>

- *Desigur. Ştiu că există numere întregi, numere decimale...*

- Da, dar ce este un număr?

- *Ei bine... este un număr!*

- Bravo! Am avansat de-a binelea... Spune-mi deci despre ce este vorba, dacă o ştii atât de bine.

- *Este o cifră.*

- Ba nu! Cifrele (de la 0 la 9) servesc la scrierea numerelor, dar sunt realităţi diferite: tu ai zece cifre şi o infinitate de numere... şi tu poţi scrie acelaşi număr, trei, de exemplu, cu cifre arabe (3) sau cu cifre romane (III). Prin urmare, cifrele şi numerele nu sunt identice. Aşadar, o iau de la capăt: ce este un număr?

- *Este o unealtă pentru a socoti.*

- Ca un abac? Ca o maşină de calculat? Ca degetele?

- *E simplu! Un număr e ceea ce se vede în realitate. Acolo sunt doi pantofi, aici – trei lumânări... Privindu- le, înţeleg ceea ce este. Şi spun „doi”, „trei” etc.*

- Şi cum poţi să socoteşti, dacă nu ai numărul? Gândeşte-te... Tu ai idee despre numărul trei nu pentru că vezi aceste lumânări.

Tu poţi şti că acolo sunt trei lumânări şi nu patru sau cinci pentru că ai deja în cap acest număr.

- *E adevărat că această istorie e agasantă... E adevărat că nu ştiu să explic ce este un număr! Dar, de fapt, de ce mi-ai pus această întrebare?*

- Pentru a te face să vezi stilul special al întrebărilor filosofice. Se crede că numărul, la prima vedere, ţine doar de domeniul matematicii, dar mai ales se spune, după cum ai făcut-o şi tu, că ştim foarte bine despre ce este vorba. Şi-apoi, din clipa în care începem să căutăm ceee ce este, ne încurcăm, observăm că nu ştim. Credeam că era clar, descoperim că e vag şi confuz. Credeam că ştim, dar nu mai ştim. Şi asta-i agasant!

Maniera de a întreba a filosofilor provoacă, deseori, acest gen de agasare. Socrate a fost primul care a devenit celebru prin obiceiul pe care îl avea de a-i uimi pe oameni în felul acesta. El se plimba pe străzile Atenei, cetatea greacă, la poalele Partenonului, începea să discute cu oamenii şi le arăta că ei nu ştiu, în realitate, ceea ce credeau că ştiu.

De exemplu, Socrate interoghează un militar bătrân, un general care s-a luptat de multe ori şi care cunoştea războiul. Acest soldat crede că ştie ce este curajul. Şi atunci, el explică despre ce este vorba. Curajul, spune el, înseamnă să nu ai frică. Socrate îl întreabă simplu dacă cel care are o frică teribilă, dar, cu toate acestea, se bate, depăşindu-şi panica, nu este, în cele din urmă, mai curajos decât cel care nu resimte nicio frică. Generalul cade de acord. Prin urmare, ideea sa de curaj nu era bună. Cum poţi să-ţi închipui, militarul este furios pentru că a fost impus să vadă că se înşală în ceea ce credea el că ştie cel mai bine!

Acest gen de exemple, le găsim din abundenţă în dialogurile lui Platon, care l-a ascultat mult timp pe Socrate şi a pus în scenă, dacă putem spune aşa, maniera sa de a formula întrebări agasante. Astfel, Socrate cere să spună ce este frumuseţea unui profesor un pic cam pretenţios, care afirmă că ştie foarte multe lucruri şi se pretinde capabil să răspundă la tot felul de întrebări. Profesorul izbucneşte în râs: iată o

>

întrebare prea uşoară! Răspunsul este un joc de copil, el ştie toate acestea pe de rost,

Socrate îşi bate joc de lume cu întrebări de o facilitate ridicolă... Răspunsul este foarte simplu: o vază de aur, spune el, iată ce este frumuseţea.

Atunci Socrate trebuie să-i explice că, în mod vădit, el nu i-a înţeles deloc întrebarea. Socrate nu a cerut să i se dea un exemplu de lucru frumos, ci să i se spună ce este un „lucru frumos”, în ce constă aceasta, cum se defineşte. După câteva clipe bune, celălalt nu pricepe nici despre ce este vorba, nici felul în care s-a înşelat. El continuă să înainteze pe un drum greşit, spunând că frumuseţea este, de asemenea, un cal de curse sau o fată tânără. Socrate îl întreabă despre frumuseţe, adică despre ceea ce ne permite să judecăm că toate aceste exemple (o vază, un cal, o fată tânără) au în comun faptul de a fi numite „frumoase”. Altfel spus, ceea ce îl interesează pe Socrate, este...

- Ideea de frumuseţe?

- Sigur că da! Şi când înţelege, în sfârşit, că întrebarea se referă tocmai la acest aspect, pretenţiosul Domn-Atoateştiutor e pus într-o mare încurcătură! El îşi dă seama că este

incapabil să definească frumuseţea. El credea că ştie ce este, ca toată lumea, dar iată-l descoperind că, de fapt, nu ştie nimic. Ca şi tine, adineauri, cu numărul...

- Şi există încă multe lucruri ca acesta, pe care credem că le ştim, dar pe care, de fapt, nu le ştim?

- O mulţime de lucruri! Un celebru filosof, numit Augustin, spunea: „Când nu sunt întrebat ce este timpul, eu ştiu. Când sunt întrebat, nu mai ştiu.” Reflectează la acest exemplu. în această situaţie se află foarte multe idei. Ca şi în cazul timpului, credem că ştim despre ce este vorba câtă vreme nu trebuie să explicăm ideea într-o manieră precisă şi clară. Din momentul în care trebuie să vorbim despre ceva cu exactitate, ne aflăm în **încurcătură.** Filosofía este activitatea care constă în încercarea de a ieşi din această încurcătură.

- li reuşeşte?

- Da, de multe ori. Ar fi bine ca nicio întrebare să nu rămână fără răspuns! în filosofie, există şi probleme care găsesc o

soluţie. Nu întotdeauna, evident, căci se întâmplă să dai peste noi întrebări care nu fac decât să mărească încurcătura. Dar acest lucru nu este grav. Dimpotrivă, mai curând este chiar bine...

- *Dacă-i incomodării, nu-i un lucru bun!*

- De fapt, da. Trebuie să începem, pur şi simplu, să ne înţelegem privitor la sensul termenului „incomodant”. în viaţa de zi cu zi, preferăm ceea ce nu ne incomodează. îndepărtăm lucrurile care ocupă prea mult spaţiu (ambalajele, valizele mari), care împiedică circulaţia în mod fizic şi ne stânjenesc mişcările. Acelaşi lucru pentru spirit: de obicei, căutăm să înlăturăm grijile care ar putea deveni paralizante, care ar putea crea o încurcătură în capul nostru, ocupând prea mult spaţiu.

Acest sens nu ne convine însă, dacă vrem să înţelegem de ce filosofii preferă, în cele din urmă, întrebările care provoacă o încurcătură. încurcătura este, aici, ceea ce uimeşte şi face să progresezi. Dacă te întreb ce este un număr, tu eşti, la început, incomodată de întrebare, în sensul că descoperi că nu ştii ce să spui, chiar

dacă lucrul acesta părea evident. Omul, căruia Socrate îi cere să definească curajul sau frumuseţea, are aceeaşi senzaţie. E aceeaşi nelinişte pe care o resimte Augustin când e întrebat ce este timpul.

Cred că filosofía se naşte din această formă a neliniştii, din acest soi de strâmtorare, foarte particular. Este punctul său de plecare. Este acelaşi lucru, de fapt, ca şi mirarea. Omul îşi spune: „Cum? Eu nu ştiu cu claritate ce este un număr? (Sau curajul, sau frumuseţea.) Va trebui să aflu!”

Filosofía începe mereu de la această descoperire a **ignoranţei** noastre. Noi nu ştim să răspundem, chiar dacă ne gândim că avem răspunsul şi că suntem capabili să-l dăm fără dificultate.

- Este destabilizantă această senzaţie de a nu mai şti...

- Da, nu este confortabil. E mult mai liniştitor să ai toate răspunsurile pregătite, gata făcute. Această descoperire a ignoranţei noastre provoacă, de fiecare dată, un şoc. La început, este destabilizant, ai dreptate. Ceva de

felul unui covor care îţi fuge de sub picioare şi te pomeneşti în dezechilibru, fără punct de sprijin. Din acest punct de vedere, filosofía este întotdeauna „neliniştită” – în sensul prim al acestui termen, adică fără linişte, fără odihnă. Eşti întotdeauna mai calm având certitudini. Ai dreptate când spui că există o neplăcere în aceasta. De altfel, tocmai din acest motiv filosofii nu sunt prea iubiţi, în unele cazuri: ei ne împiedică să fim adormiţi, ei ne trezesc. Şi din cauza lor tebuie să pornim la drum.

- *Pentru a merge încotro?*

- Ghiceşte!

- *în căutarea adevărului?*

- Evident. Şi este o călătorie care poate fi lungă, dificilă, obositoare şi care nu este niciodată asigurată că se va termina cu bine. Şi totuşi, de pe când a apărut filosofía în istoria umanităţii, au existat mereu oameni gata să sacrifice totul pentru a se lansa în această aventură.

- *De ce fac ei asta? De ce caută cu toţii*

adevărul?

- Pentru a-l descoperi, simplu ca bună ziua! Fiinţele umane posedă ceva care îi face să dorească adevărul. Să nu căutăm să aflăm de unde vine asta şi nici cum are loc. Aceste întrebări ne vor duce prea departe. Dar trebuie să notăm importanţa acestui „ceva”, care îi face pe oameni să caute adevărul. Se mai numeşte şi dorinţa de a cunoaşte. Este acelaşi lucru: nimeni nu doreşte să cunoască ceva fals. Când vrei să ştii, vrei să ştii adevărul.

- *Nu există decât filosofi! Noi de asemenea, tinerii, părinţii...*

- Exact. Cine încă?

- *Savanţii, de exemplu, am spus-o la început.*

- Ai dreptate sută la sută, dar, de fapt, este acelaşi lucru. Filosofii sau savanţii, nu este o mare diferenţă.

- *Cum aşa? Nu este chiar acelaşi lucru!*

- Astăzi, munca lor a devenit, efectiv, foarte diferită. Şi munca biologilor, şi cea a chimiştilor sau a geologilor îţi pare, pe drept cuvânt, foarte îndepărtată de cea a filosofilor. Dar această separare e relativ recentă. Pe parcursul secolelor, filosofii făceau ştiinţe, matematică, fizică, reflectând, totodată, la probleme de morală şi de politică.

Există o singură dorinţă de a cunoaşte, de a cunoaşte totul, în tot cazul, de a cunoaşte tot ce este posibil să înţelegi şi să cunoşti. în toate domeniile. Iată de ce filosofii Antichităţii, ai Evului Mediu sau chiar cei din epoca clasicismului căutau să cunoască adevărul atât în privinţa mecanismului mareelor, cât şi a celei mai bune forme de guvernare. Aceasta nu-i împiedica să se întrebe, în acelaşi timp, ce este binele, dreptatea, fericirea sau prietenia. Ei puteau să se ocupe, concomitent, de înţelegerea modului în care e alcătuit sufletul uman şi de digestia la peşti...

De fapt, visul filosofici era să ajungă la cunoaşterea completă, să poată îmbrăţişa totalitatea cunoştinţelor, în spatele acestui vis se afla ideea că adevărul nu este decupat într-o multitudine de sectoare independente unele de altele: aici biologia, acolo politica, în altă parte

morala.

- *Dar cum puteau fi integrate toate aceste cercetări?*

- Pentru noi, astăzi, nu este uşor de înţeles. Ne imaginăm cu greu cum stăteau lucrurile înaintea separării cunoştinţelor în mai multe domenii foarte distincte. Totuşi, această concepţie a unităţii cunoaşterii a durat foarte mult timp şi era foarte puternică. Ea a marcat în profunzime istoria şi proiectul însuşi al filosofici. Tocmai din acest motiv nu este inutil să insistăm încă vreo două minute, dacă eşti de acord, asupra...

- *De acord, dar nu prea mult, încep să obosesc...*

- Un singur cuvânt: *sophos.* Vine din greacă şi înseamnă două lucruri în acelaşi timp: „savant" şi „înţelept". Pentru grecii din Antichitate, cele două sensuri nu se distingeau: a fi savant înseamnă, de asemnea, să ştii să te comporţi bine în viaţă. A fi înţelept înseamnă, obligatoriu, să fi achiziţionat nişte cunoştinţe.

Există un personaj care este imposibil în

această viziune a lucrurilor: „savantul nebun”, cel care posedă o ştiinţă considerabilă, dar care are ambiţia de a poseda puterea supremă.

- *„Ah! ah! ah!... voi apăsa pe butonul acesta şi voi fi stăpânul lumii... ah! ah! ah!”...*

- Exact. Acest personaj este de neconceput pentru un grec din Antichitate. Dacă acest om este un savant, el va fi destul de înţelept pentru a nu visa să devină stăpânul lumii. Iar dacă el vrea să domine lumea, înseamnă că el nu este un savant adevărat. Grecii se gândeau profund că a cunoaşte ceea ce este adevărat conţine cunoaşterea a ceea ce este bine. A şti nu înseamna doar a se instrui, ci, de asemenea, a se transforma, a se ameliora.

- *Ce legătură are cu noi?*

- Cel puţin aceasta: adjectivul *„sophos”,* „înţelept- savant”, îl regăseşti în *„philosophos”,* filosof. *„Philo”,* întotdeauna în greaca veche, înseamnă a iubi prieteneşte, a fi prieten cu, a dori. Filosoful este acela care doreşte să devină *„sophos”,* este prietenul *„sophiei”,* adică al cunoaşterii-înţelepciune.

Vom vedea cum această semnificaţie dublă, două în una (ştiinţă şi înţelepciune sunt exprimate printr-un singur cuvânt, *„sophia”),* se va diviza şi se va separa în cursul istoriei. Unii vor considera filosofía ca pe o dragoste de înţelepciune, alţii – ca pe o căutare a ştiinţei. Dar să ne oprim aici pentru o clipă. lată-ne deja destul de avansaţi pentru început. Odihneşte-te bine!

A fi înţelept sau a fi savant

- *Ai vorbit despre Socrate şi despre grecii antici. S-ar putea spune că este o referinţă, când vorbim de filosofie. De ce?*

- Am mai multe răspunsuri, dacă vrei. Mai întâi, grecii ne-au lăsat opere filosofice măreţe. Probabil, ai auzit deja numele lui Platon, Aristotel, care sunt genii mari. Aceste opere, care ocupă, fiecare, câte un raft mare de bibliotecă, au fost nişte modele pentru filosofii din Europa. De asemenea, grecii au fost studiaţi şi comentaţi de filosofii arabi şi de filosofii evrei, îndeosebi în Evul Mediu. De-a lungul veacurilor, europenii i nu au încetat să-i citească. Textele grecilor – acelea ale lui Platon şi Aristotel, dar şi acelea ale multor altor mari filosofi ai Antichităţii – au fost studiate şi în epoca Renaşterii, şi aşa mai departe până în prezent. Desigur, ele au fost înţelese într-o manieră diferită, în funcţie de epocă, dar lectura

şi discutarea lor nu au încetat niciodată. Aceşti filosofi au exercitat, prin urmare, o influenţă considerabilă asupra gândirii.

- *Dar de ce? De ce sunt atât de speciali? Care erau ideile lor?*

- Am putea spune că ei au inventat regulile jocului. Maniera de a pune întrebări proprie filosofici o datorăm anume lor. Ei nu au prevăzut toate partidele care pot fi jucate, dar au inventat regulile. Din acest punct de vedere, se poate spune că a face filosofie înseamnă a juca un joc grecesc. Ceea ce am văzut, voinţa de a căuta idei adevărate, maniera de a supraveghea felurile de a vorbi – toate au început să fie practicate de grecii din Antichitate.

- *Şi cum le-au venit toate acestea?*

- Asta e o întrebare foarte dificilă. De fapt, nimeni nu are un răspuns sigur. Se pare că în Grecia a avut loc, către secolul al VI-lea înaintea erei noastre, un fel de criză în domeniul credinţelor. Oamenii au început să nu mai aibă încredere în tradiţii, cel puţin să nu

creadă în legende. în schimb, au început să vrea să înţeleagă. Au căutat să judece, să se servească de mintea lor pentru a afla cum e organizată lumea. Sau care sunt regulile de care trebuie să se călăuzească viaţa lor, sau regulile pe care se poate întemeia dreptatea. Ei au început să pună la îndoială ceea ce spuneau înţelepţii...

- *Filosofii nu sunt înţelepţi?*

- Nu, nu neapărat. Sau, mai curând, nu în întregime. Se spune că Pitagora ar fi inventat cuvântul „filosof”, pentru a exprima tocmai această diferenţă, **înţelepţii** sunt... înţelepţi! Ei posedă înţelepciunea. Filosofii însă o caută. Ei nu deţin înţelepciunea, ei se străduiesc să o găsească. Ei o doresc şi fac tot ce le stă în putinţă pentru a o discerne. Ceea ce încearcă să stabilească, prin reflecţie şi raţionament, este obiectivul bun, metoda bună. înţelepciunea nu mai este o comoară ascunsă, dar ceva de construit, de demonstrat. Nu mai este o chestiune de mituri şi de credinţe, ci o sarcină logică şi raţională.

- *Şi grecii au fost singurii care au făcut*

această schimbare?

- Iată încă o întrebare foarte dificilă şi care stârneşte numeroase discuţii. Mulţi oameni au afirmat, odinioară, că grecii au fost singurii care au practicat filosofía. Inventatori ai cuvântului, ei ar fi fost şi inventatorii lucrului. Grecii ar fi deci unici. Ei ar fi fost atât de excepţionali încât s-a vorbit chiar de un „miracol grec”!

Această credinţă a fost foarte puternică. Ea mai este încă împărtăşită de unele persoane. în ceea ce mă priveşte, am ajuns la concluzia că această idee nu este una adevărată. După părerea mea, există filosofie şi filosofi în alte culturi, în India, în China şi, de asemenea, în cultura evreilor, şi în cultura arabilor. Grecii sunt admirabili, dar ei nu sunt unici.

Pentru a ne da seama de aceasta, e suficient să ne gândim la acest moment extraordinar al istoriei umane: secolul al VI-lea înaintea erei noastre. în Grecia, am vorbit adineauri despre aceasta, apar Pi- tagora, Thales şi alţii. Odată cu ei, se naşte **filosofía** şi **ştiinţa,** exigenţa raţională, demonstraţia logică.

în India, în aceeaşi epocă, şi fără niciun contact dintre culturi, are loc apariţia unei

mişcări extraordinare care reflectează asupra locului omului şi asupra naturii lucrurilor, asupra destinului şi asupra mijloacelor de atingere a serenităţii. Ceva mai târziu, în India, va apărea, odată cu gândirea lui Buddha, un stil al reflecţiei care seamănă foarte mult cu filosofía prin numeroase trăsături.

în China, în aceeaşi epocă şi, de asemenea, fără comunicare dintre aceste bulversări diferite, are loc înflorirea unei forme noi de gândire, care marchează perioada secolului al Vl-lea înaintea erei noastre. Odată cu marele gânditor pe nume Lao-Tse, care scrie *Tao Te King {Cartea Căii şi a Virtuţii),* îşi începe lungul itinerar o şcoală de gândire ce combină, de asemenea, analiza intelectuală şi căutarea înţelepciunii. Cel mai curios lucru este că noi mai citim încă această carte şi astăzi, aşa cum citim vorbele lui Buddha şi cum îi studiem încă pe primii greci.

- *Cum de s-a întâmplat că aceste gândiri foarte vechi încă mai sunt de actualitate?*

- Fără îndoială pentru că nu au nicio legătură cu niciun fel de actualitate imediată. Reflecţia lor se sprijină pe atitudinea noastră

existenţială. Ele se preocupă de raportul pe care îl avem cu dorinţa, cu moartea, cu noi înşine, cu ceilalţi. în aceste chestiuni vitale, tipul de societate în care ne situăm intervine cu siguranţă, dar nu într-o manieră forte. în cele din urmă, între aceşti gânditori, care au trăit foarte mult timp în urmă, şi noi, care trăim într-o lume foarte diferită de a lor, punctele comune prevalează asupra diferenţelor. Societatea grecilor din Antichitate nu are nicio legătură cu a noastră. Totuşi, suntem mereu referinţa gândirii acestor filosofi, care rămân aproape de noi chiar dacă sunt foarte departe în timp.

Acelaşi lucru îl putem spune şi despre India străveche, despre China tradiţională, despre Ierusalimul biblic sau despre centrele mari ale gândirii arabe. Practic tot ce înconjura aceste texte a dispărut. Casele, oamenii, felurile lor de a se îmbrăca, de a mânca, de a se deplasa, obiectele vieţii cotidiene... toate acestea s-au şters de pe faţa pământului. Iar noi suntem într-un univers care, sub toate aspectele, este totalmente diferit. Orice-ar fi, aceste gândiri străvechi pot continua să ne vorbească, noi suntem mereu capabili să le înţelegem şi să le discutăm.

- *Oricum, autorii nu mai sunt aici pentru a răspunde!...*

- Evident, dar în decursul veacurilor, nu am încetat niciodată să discutăm cu ei. Filosofii îşi răspund de la o epocă la alta. Prin mijlocirea cărţilor lor, ei dialoghează de-a lungul timpului. Este o situaţie foarte particulară. în ştiinţe, nimeni nu se mai ocupă de concepţiile antice. în fizică, în biologie şi în alte domenii, evoluţia cunoştinţelor înlocuieşte ideile vechi prin progresele noi. Istoricii pot să studieze cunoştinţele de altădată, pentru a le reconstitui. Dar savanţii nu se interesează de teoriile care au mai multe secole în spate. în raport cu ştiinţa actuală, ele sunt depăşite.

Dimpotrivă, în filosofie, nu există cu adevărat un progres. în tot cazul, nu în acelaşi sens. Există perspective care se schimbă, viziuni noi care apar, dar ele nu le înlătură, în mod obligatoriu, pe cele vechi. Raportul cu trecutul este foarte diferit de acela care există în ştiinţe. El seamănă, mai curând, cu ceea ce se întâmplă în literatură (îl citim mereu pe Homer şi aventurile lui Ulise în *Odiseea)* sau în arte (încă mai contemplăm foarte vechile statui

sau frescele murale care datează de veacuri). Cu o diferenţă totuşi: în filosofie, nu ne mulţumim să admirăm ideile, ci le reluăm, le discutăm, le combatem, le modificăm...

- *Şi totuşi, s-au întâmplat numaidecât nişte lucruri începând din Antichitate! Tu mi-ai vorbit doar despre ceea ce a început nu ştiu câte secole înainte de Isus Hristos.*

- Aproximativ cinci secole. Desigur, o mulţime de filosofi au existat în toate epocile şi mai există şi azi. Antichitatea este foarte importantă, pentru că nu am încetat, o repet, să revenim la ea. Dar putem şi să ieşim de aici. Să mergem mai departe. Să încercăm să parcurgem principalele etape din lunga istorie a filosofici. Nici vorbă, evident, să povestim totul. îţi imaginezi? Douăzeci şi cinci de secole, sute şi sute de filosofi, mii de cărţi... Am fi încă într-o epocă foarte îndepărtată în timp şi aceasta ne-ar epuiza. Şi atunci, într-o primă abordare, îţi propun o divizare foarte simplă. Am să împart întreaga istorie a filosofici occidentale în doar două părţi. în prima, filosofia vrea să devină înţeleaptă. în mare, este vorba de Antichitate, în partea a doua, vrea să fie

savantă. Aceasta este, iarăşi în linii mari, epoca modernă.

- *în ce constă faptul de a deveni înţelept?*

- Cel mai simplu ar fi să spunem că înţeleptul este cel care a găsit ideile adevărate, capabile să-i ghideze viaţa, şi care a reuşit să le facă să intre totalmente în existenţa sa.

Primul punct pe care trebuie să-l subliniem: căutarea **înţelepciunii** este o transformare a sinelui. Este un punct foarte important pentru a înţelege filosofii Antichităţii. Ei vor să parvină la o transformare de sine. Ei inventează exerciţii pentru a ajunge la aceasta. Ei se antrenează. A deveni filosof, în această perspectivă, nu înseamnă a fi profesor. Nu înseamnă a face cursuri sau a scrie cărţi. înseamnă a schimba viaţa, a adopta o atitudine diferită în existenţă.

- *Acei filosofi nu făceau cărţi?*

- Nu toţi. Iar cei care făceau cărţi le făceau ca pe nişte mijloace pentru a înţelege mai bine cum să progresezi în înţelepciune. Sau ca pe nişte exerciţii de antrenament întru a deveni înţelepţi.

- *Şi de ce vor ei să fie înţelepţi?*

- Pentru a fi fericiţi, foarte simplu! Şi într-o manieră definitivă. înţeleptul s-a transformat într-un asemenea fel încât scapă de nefericire, angoasă, nelinişte, decepţii, gelozii, aşteptări, regrete de tot soiul. El este mereu senin, netulburat. El este chiar capabil să părăsească viaţa dintr-o clipă în alta, fără să-şi piardă minţile, aşa cum te scoli de la masă...

- *Niciun om nu poate fi aşa!*

- Filosofii de altădată, de asemenea, ştiau că aşa ceva nu există. Li se întâmpla să spună că, fără îndoială, nicio fiinţă umană nu a devenit niciodată înţeleaptă. Acest personaj, înţeleptul, era un ideal. Era un orizont. Poate că nu reuşeai să-l atingi, dar puteai face efortul de a te apropia de el. Te îndreptai în această direcţie.

- *Cum?*

- Modurile de a trăi, şi mai ales concepţiile, se deosebeau în funcţie de epoci. Pentru unii, studiul vieţii intelectuale, exerciţiul

comprehensiunii dădeau acces la fericire. Platon, de exemplu, afirmă că sufletul nostru e ca o rudă a ideilor adevărate. Partea intelectuală a spiritului nostru ar fi zămislită pentru a contempla adevărul. Aici ar fi fericirea supremă a fiinţei umane, ceea ce ea poate face mai bine în viaţă. Găsim la Aristotel, care a fost elevul lui Platon înainte de a i se opune în mai multe privinţe, o concepţie destul de apropiată: fiinţa umană este făcută pentru a cunoaşte. Ea doreşte să ştie, iar cunoaşterea este ceea ce poate să-i procure cea mai mare fericire.

- *Nu este foarte nostim, ca mod de viaţă!*

- înţeleg că ai putea să gândeşti aşa... Important este să reţii, orice-ar fi, nu atât răspunsul lui Platon sau al lui Aristotel, sau al altora. Esenţialul este întrebarea care îi preocupă pe toţi, chiar dacă răspund diferit: cum trebuie să trăiască fiinţa umană pentru a o face cât mai bine posibil, pentru a atinge ceea ce este mai potrivit firii sale, pentru a realiza cât mai deplin capacităţile proprii condiţiei umane?

După cum vezi, e aceeaşi întrebare pe care o puneam în legătură cu fericirea. în realitate, o

viaţă umană reuşită, excelentă, capabilă să realizeze ceea ce un om poate să facă mai bine, este, în mod necesar, o viaţă fericită.

- *Şi care sunt celelalte răspunsuri?*

- Plăcerea, de exemplu.

- *Asta-i mult mai bine!*

- Da, de pildă, plăcerea studiului, plăcerea inteligenţei, a descoperirii, a comprehensiunii... Filo- sofiile **plăcerii** nu au ignorat-o. Dar sursa principală a plăcerii care te face fericit este corpul, sexualitatea, hrana. Pentru Epicur, omul poate atinge fericirea, dacă se debarasează, prin filosofie, de ceea ce îl perturbă şi îl frământă inutil. Această filosofie se prezintă ca un tratament medical, ca o serie de remedii pentru a vindeca răul nostru de viaţă. Majoritatea şcolilor filosofice ale Antichităţii, în călătoria lor spre înţelepciune, preconizează un fel de „medicament” filosofic.

în şcoala **epicuriană,** este vorba de un remediu cu patru componente. Unu: să nu te temi de zei. Doi: să nu te mai temi de moarte. Trei: ordonează-ţi dorinţele, de exemplu, nu

dori nimic din ceea ce este inutil sau inaccesibil. Patru: suportă durerea. Dacă ajungi să integrezi aceste patru puncte în existenţa cotidiană, duci o viaţă liniştită, spune Epicur. O viaţă fără tulburări şi fără nenorociri. O existenţă fericită, desigur cu condiţia de a admite că anume calmul şi destinderea sunt ceea ce ne face fericiţi...

- *Tu nu crezi în asta?*

- în tot cazul, există şi alte perspective posibile. Găsim, de exemplu, filosofi care s-au opus acestei plăceri calme şi liniştite a epicurienilor. Oameni care au susţinut superioritatea plăcerii „în mişcare”.

- *Ce înseamnă asta? Este plăcerea corpului?*

- Aici se opun două concepţii asupra plăcerii. în inactivitate: plăcerea înseamnă să nu înduri nicăieri nici foame, nici sete, nici somn, nici oboseală – o stare plăcută, fără durere, bucuria de a exista. în mişcare: plăcerea înseamnă să încerci senzaţii agreabile şi vii. Să mănânci, să bei, să faci dragoste, să dansezi, să dormi... Pentru a trăi aceste

desfătări, trebuie să accepţi, de asemenea, să înduri foamea şi setea, să resimţi tensiunea dorinţei. Dacă erijezi plăcerea în punct de comandă, dacă pot spune aşa, trebuie să ştii dacă ea este o plăcere calmă, o absenţă a suferinţei sau chiar o plăcere alcătuită din tensiuni şi desfătări. Acesta este un punct al discuţiei.

Alţi filosofi ai Antichităţii pun la cârmă voinţa, serenitatea sufletului. Ei susţin că nimeni nu poate face nimic împotriva sufletului nostru. El este ca o fortăreaţă în care noi suntem liberi, chiar dacă trupul nostru este prizonier sau bolnav. Astfel vorbeşte un filosof adept al unei şcoli pe care o numim **stoicism.** El crede că este posibil să fii fericit chiar dacă înduri suferinţele corpului, mizeria, dictatura. Asta pentru că un singur lucru din lume depinde de noi şi numai de noi: voinţa noastră. Vorbind despre şcolile filosofice ale Antichităţii, trebuie să mai spunem câteva cuvinte şi despre cinici şi sceptici. **Cinicii** cred că mijlocul cel mai direct de a atinge fericirea este de a trăi potrivit firii. Şi atunci ei încep să trăiască aidoma câinilor (asta e semnificaţia cuvântului „cinici”, care provine de la *„kunos”, câine,* în greacă). Aceşti filosofi refuză confortul,

politeţea, toate regulile sociale. Ei se culcă pe pământ în plină stradă şi-şi cerşesc mâncarea.

- *E dur, dar, cel puţin, eşti liber!*

- Cât despre **sceptici,** ei sunt convinşi că noi încă nu am reuşit niciodată să atingem adevărul. Ei sfătuiesc deci să suspendăm judecata, adică să nu spunem nicicând „da” sau „nu”, să nu fim nicicând siguri că un lucru este bun sau rău, că o idee este adevărată sau falsă. Această îndoială generală este, în viziunea lor, calea înţelepciunii şi a fericirii.

Am putea da încă mii de alte explicaţii. Putem scrie cărţi şi cărţi despre aceşti căutători ai înţelepciunii şi despre modurile lor de viaţă. Dar nu acesta este scopul nostru! Vroiam doar să te fac să observi bogăţia şi diversitatea acestor şcoli. Ele au fost active mai multe secole, în Grecia, la Roma, şi în tot bazinul Medite- ranei. Mai apoi, totul s-a schimbat.

- *Din ce cauză?*

- Din cauza creştinismului. în cursul primelor trei secole ale erei noastre, religia creştină s-a răspândit din ce în ce mai mult în

întreg Imperiul Roman. Şi, precum ştii, fără îndoială, ea va sfârşi prin a deveni religia oficială a Imperiului, în 323, odată cu edictul lui Constantin.

în această perioadă se produce o schimbare de mentalitate colosală. Ne interesează una dintre consecinţele acestei răsturnări. Idealul înţeleptului va fi lăsat în umbră, după cum şi tot efortul pentru a duce o viaţă filosofică.

- Eu nu văd cauza. Asta ar fi putut continua...

- O, asta nu s-a făcut în scurt timp. De altfel, idealul înţeleptului nu a fost niciodată izgonit în totalitate. Cu toate acestea, religia creştină a impus un peisaj mental cu totul diferit. De acum înainte, în locul înţeleptului, idealul este **sfântul.** Sfântul nu se defineşte doar în orizontul uman. El îl ascultă pe Dumnezeu, se supune în întregime voinţei divine, cuvântului dumnezeiesc. Aceasta nu are nicio legătură cu demersul filosofilor. Dar, mai ales, sfântul nu este preocupat de fericirea pământească. El poate sacrifica totul, el poate fi martir, întrucât ceea ce vrea nu este fericirea, ci mântuirea. El vrea să fie „salvat”, definitiv, în împărăţia lui Dumnezeu.

Evident, salvarea este, într-un sens, forma supremă a fericirii, pentru că este o fericire eternă şi absolută în contemplarea lui Dumnezeu. Dar această fericire în lumea de dincolo, în Paradis, nu este deloc ceea ce căutau filosofii în studiu şi reflecţie sau în plăcere, sau în viaţa conformă naturii. Odată cu religia creştină, se trece de la un orizont uman la un orizont divin. Filosofii, căutătorii înţelepciunii, trec în planul secund, ei dispar în culise.

- *Ce devin ei?*

- Autori respectaţi, marii predecesori. Studierea lor continuă în Evul Mediu, dar sensul gândirii lor este adeseori modificat. Ceea ce spun ei este interpretat diferit. Filosofía nu a dispărut. Ea a cunoscut un fel de eclipsă. Dar, mai ales, ea se transformă. După cum s-a spus, ea devine „servantă”, prin asta înţelegându-se că, de acum înainte, cea care comandă e religia. Filosofía, în Evul Mediu, nu este independentă. Ea nu defineşte propriile sale obiective. Religia este cea care dirijează gândurile şi faptele. Filosofía urmează să-i furnizeze unelte, reguli de demonstraţie şi,

adeseori, materiale, idei sau concepte.

- *Filosofía nu a fost deci liberă, dar cât timp?*

- încă vreo câteva secole... Până ce reflecţia începe să regăsească o formă de independenţă faţă de credinţa religioasă. Dar când se produce aceasta (în mare, începând din Renaştere), filosofía devine diferită de ceea ce era în Antichitate. înţeleptul, ca figură ideală, practic a dispărut. Ceea ce va domina, de acum înainte, este idealul savantului. Filosoful caută să ştie. Ceea ce îl interesează nu mai este fericirea, ci doar adevărul. Visul său nu mai este înţelepciunea, ci ştiinţa. Nu mai este vorba de a-şi transforma existenţa, ci de a constitui un sistem de idei. Filosofía trece aproape în întregime de partea teoriei. Ea devine aproape în exclusivitate o problemă de **raţiune,** de logică, de demonstraţii. Este şi cazul filosofici de odinioară, dar acum, acest aspect ocupă locul central sau chiar tot spaţiul.

Desigur, la o analiză detaliată, este mai complicat, există o mulţime de cazuri particulare. Vei înţelege, fără îndoială, într-o zi că aceste lucruri trebuie să fie discutate. Dar,

în ansamblu, nu este o afirmaţie falsă. Ceea ce domină filosofía modernă (să zicem, ultimele patru secole, în Europa) este proiectul de a construi un **sistem** de idei adevărate.

- *în ce constă el?*

- Imaginează-ţi o maşină inteligentă care ar fi capabilă să explice totul. De exemplu: de ce există lumea, ce trebuie să facem cu emoţiile noastre, cum se formează societăţile, modul în care funcţionează corpul nostru, în ce constă liberatea, dreptatea, morala... Oricare ar fi întrebarea, ar trebui să existe un răspuns logic, coerent, argumentat şi, desigur, compatibil cu alte răspunsuri din acelaşi sistem.

Un sistem filosofic este aproximativ aceasta: o tentativă de comprehensiune totală a lumii, sub toate aspectele, fizice, psihologice, morale, politice etc.

- *Eo nebunie! Filosofii ar deveni ca zeii, cu o ştiinţă infinită.*

- într-un sens, da. în acelaşi timp, este şi cea mai mare ambiţie a raţiunii: să ajungă să înţeleagă totalitatea lumii. Evident, nici vorbă

de adiţionarea unui şir imens de mici cunoştinţe de detaliu. Scopul este să sesizezi potrivit căror principii se organizează totalitatea lumii.

- *Dar este imposibil, nu se va putea niciodată ajunge acolo...*

- Totuşi, marile sisteme filosofice pretind să ajungă. Pornind de la un mic număr de puncte de plecare, vreo zece, ele afirmă că sunt în măsură să explice totalitatea a ceea ce se produce în lume.

- *Poţi să dai un exemplu?*

- Poţi introduce în memoria unui computer, de exemplu, mii de date referitoare la evenimentele istorice. Şi dacă dactilografiezi apoi „14 iulie 1789”, vei obţine „Luarea Bastiliei”. Aceasta nu face un sistem. Este doar o culegere de elemente puse unele lângă altele.

Iar dacă computerul tău conţine, de exemplu, un program de calcul, situaţia este foarte diferită. Dacă întrebi: „4132 x 326=?”, maşina nu va căuta în memoria sa rezultatul deja înregistrat. Ea „face” operaţia.

Ei bine, un sistem filosofic seamănă cu această funcţie de calcul. El este capabil să producă răspunsuri plecând de la principii şi de la reguli, aşa cum computerul dă rezultatul înmulţirii plecând de la regulile aritmeticii. Aşa este mai clar?

- *Da... înţeleg ce vrei să spui, dar asta îmi pare, totuşi, irealizabil!*

- Ce anume?

- *Să faci să intre întreaga lume într-un sistem...*

- Este, într-adevăr, semnul unui fel de delir al grandorii. El presupune că lumea poate fi totalmente cunoscută prin gândire.

- *Există cu adevărat aşa sisteme?*

- Da, mai multe. Asta nu înseamnă că ele şi-au atins scopul, doar că au încercat. Şi după ele rămân mecanisme de gândire extraordinare. De exemplu,

acela al lui Descartes, sau al lui Spinoza, sau al lui Leibnitz. Urmează să intrăm în aceste universuri. Fiecare dintre aceste sisteme este, efectiv, o lume autonomă. Ceea ce vreau să subliniez este că, odată cu aceste filosofii, ne îndepărtăm de şcolile Antichităţii. Scopul principal al filosofici a devenit comprehen-siunea lumii. Nu mai este vorba de a căuta să devii înţelept, transformându-ţi existenţa. Scopul ultim este de a ajunge să percepi realitatea prin gândire, într-o manieră logică şi raţională.

Ultimul dintre autorii de mari sisteme, Hegel, un filosof german din secolul al XlX-lea, are această formulă: „Tot ce este real este raţional, tot ce este raţional este real.”

- *îmi traduci?*

- Tot ce are o formă de existenţa în lume poate fi înţeles de spiritul nostru şi tot ce poate fi înţeles de spiritul nostru are o formă de existenţă în lume. Iată, aproximativ, ce poate să însemne aceasta. în alţi termeni, lumea şi spiritul îşi corespund perfect. La limită, ele pot coincide. Hegel numeşte asta „ştiinţa absolută”.

- *Asta merită o pauză!*

- De acord...

- Să reluăm: ne-am spus că filosofia este o activitate a spiritului ce se raportează la idei şi la căutarea adevărului. Am văzut că aceste idei pot modifica existenţa noastră. în sfârşit, am observat că totul începe, în reflecţia filosofică, cu o mirare, care creează, mai întâi, un fel de destabilizare. Acest şoc declanşează căutarea adevărului. Iar drumul acesta spre cunoaştere se referă atât la lumea fizică şi materială, cât şi la valorile morale, înaintea separării ştiinţelor de înţelepciune, îţi convine acest rezumat?

- *Da, mi se pare că este bun.*

- Ar mai trebui poate să adăugăm că filosofia caută să ştie dacă noi avem idei veritabile (şi nu fantome de idei, iluzii) şi dacă aceste idei sunt adevărate.

- *Dar ce diferenţă este între „ideea veritabilă” şi „ideea adevărată”? Nu sunt sigură că o văd cu claritate.*

- O idee veritabilă este o idee pe care o vom putea explica, o idee care rezistă şi se dovedeşte a fi solidă la examenul reflexiv.

- *Şi dacă această idee rezistă, ea trebuie să fie adevărată!*

- Bravo, ai atins acum o problemă foarte importantă. Pentru mulţi filosofi, într-adevăr, nu există o diferenţă dintre cele două idei: o idee veritabilă este o idee adevărată. Dacă este bine construită, ea corespunde unei realităţi. Ai nimerit drept în ţintă! Dar, în acest punct, noi mai avem de înţeles încă multe lucruri.

Asta pentru că încă nu am început să analizăm ce înseamnă că o idee este „bine construită”, „coerentă”. Nu ştim nici în ce fel se „testează” ideile, cum le examinăm pentru a şti dacă sunt adevărate sau false. Pentru a şti, să aflăm de ce ne servim pentru a găsi sau pentru a transmite idei. Ce zici?

- *Ei bine... Ne servim de cărţi, de reviste, de conversaţii. Şi încă de telefon sau de computer.*

- Şi, în toate aceste cazuri, care este punctul comun? Reflectează, răspunsul e chiar

sub nasul tău...

- *Cuvintele?*

- Ba da! Desigur! Cuvintele, întotdeauna cuvintele. Avem acces la idei prin cuvinte şi prin îmbinările lor. Iată de ce filosofii sunt întotdeauna foarte atenţi la maniera în care se exprimă. Rolul **limbajului** este central şi asta-i tocmai ceea ce am vrut să pun în lumină acum. Filosofii din trecut deja o ştiau, dar în epoca noastră această chestiune reprezintă punctul esenţial al filosofici.

Să plecăm încă o dată pentru puţin timp în trecut. Filosofía nu este alcătuită din gesturi sau acţiuni fizice, dar din cuvinte, fraze, cărţi. Prin urmare, este o activitate legată de discursuri, de şiruri de cuvinte organizate.

Există şi alte discipline legate de discursuri şi de cuvinte. De exemplu, literatura şi poezia. Dar şi istoria şi geografia. Trebuie să precizăm, de la bun început, ceea ce distinge filosofía printre aceste activităţi legate de limbaj. Care este stilul său, maniera sa proprie, modul său de a fi?

Pentru a porni la drum, ne putem gândi la ceea ce spunea Esop, un autor de fabule din

Antichitate: „Limba este cel mai bun şi cel mai rău dintre lucruri.”

- De ce?

- Ei bine, găseşte tu răspunsul!

- *Pentru că limba poate face bine sau rău!*

- Da, continuă... Aprofundează această idee cu două feţe: binele şi răul, şi mai departe?

- *Adevărul şi neadevărul?*

- Exact. Cuvintele pot să ghideze sau să deruteze, să informeze sau să înşele. Ele pot minţi sau dezvălui adevărul. Limbajul e ca un instrument cu tăiş dublu.

Filosofia, care caută idei adevărate prin mijlocirea cuvintelor, se află într-o situaţie curioasă. O vezi?

- *Ea se serveşte de cuvinte, dar în acelaşi timp nu se încrede în ele?*

- Exact. Filosofia va lupta împotriva cuvintelor... cu ajutorul cuvintelor. Acestea sunt

singurele ustensile pentru a progresa în căutarea ideilor adevărate şi, totodată, sursa unei cantităţi imense de idei false.

- *Ce idei false vin de la cuvinte?*

- Tot fel de iluzii şi de probleme pe care filosofii încearcă să le repereze şi să le evite. Să luam câteva exemple. Ele îţi vor părea, fără îndoială, puţin curioase, dar îţi mai cer încă un pic de răbdare.

Ţi-am spus-o deja: filosofii nu se interesează de cuvinte în maniera poeţilor sau a romancierilor. Ei nu se străduiesc să facă fraze care să fie frumoase sau emoţionante, sau evocatoare. Ei îşi doresc fraze care să exprime cu exactitate ideile. Prima condiţie este ca aceste fraze să fie conforme sistemului limbii, arhitecturii sale. E ceea ce numim, de asemenea, **sintaxă.** Fără această primă condiţie, nu se poate spune nimic. Imaginează-ţi, de exemplu, că îţi spun: „verde şi sau pentru că”.

- *Ce?*

- „Verde şi sau pentru că.”

- *Nu are niciun sens!*

- Nu, efectiv, nu înseamnă nimic. Sunt patru cuvinte pe care le cunoşti, dar maniera în care ele sunt asamblate aici nu formează niciun sens. Prima condiţie: pentru a avea o idee de examinat, trebuie să ai o frază construită corect.

Dar acest lucru nu este de ajuns. într-adevăr, dacă îţi spun „cercul este pătrat”, aceasta este o frază bine construită (subiect, predicat, atribut), dar ea este fără sens şi chiar de negândit. Ea nu conţine nicio idee. Poţi să încerci mereu să te gândeşti la un cerc pătrat, dar nu vei reuşi! Ori este un cerc şi atunci e imposibil ca el să fie, în acelaşi timp, pătrat, ori este un pătrat veritabil şi atunci el nu poate fi, în acealaşi timp, un cerc!

- *Spune-mi, încă mai vorbim despre filosofie sau ne jucăm de-a ghicitorile?*

- Puţină răbdare... Căci este important. în realitate, dacă noi căutăm adevărul în idei, trebuie să trecem prin fraze. Ca şi toate celelalte, aceste fraze sunt alcătuite din cuvinte. Adevărul nu este o zeiţă, nici măcar o

regiune a lumii misterioasă şi inaccesibilă. Este, pur şi simplu, o proprietate a frazelor: unele sunt adevărate, altele – false. Trebuie să observăm, prin urmare, cum sunt alcătuite frazele şi să vedem dacă au un sens sau nu.

Un prim efort posibil poate fi delimitarea tuturor frazelor de tipul „cerc pătrat”. Aceste fraze nu corespund niciunei idei. Ele sunt **contradicţii** şi putem să renunţăm la ele, pentru că nu există niciun mijloc de a le gândi. în schimb, putem gândi atâtea şi atâtea lucruri care nu conţin contradicţii, chiar dacă aceste lucruri nu există în realitate. De pildă, eu vreau să gândesc un munte de aur sau chiar un cal cu aripi. Acestea sunt lucruri **posibile** de gândit. Ele sunt posibile „ca idee”, dacă vrei, cu toate că nu sunt reale. Nu mai este deloc cazul cercului pătrat. Este un alt caz, pe care l-am putea numi „părul ţestoasei”.

- *Părul ţestoasei?*

- Este o glumă mai veche a filosofilor budişti de altădată. Ei imaginează situaţia în care se caută răspunsul la întrebarea: „Părul ţestoasei este tare sau moale?” în realitate, nu există niciun răspuns la această întrebare, nici

adevărat, nici fals. Pur şi simplu pentru că ţestoasele nu au păr...

De această dată, lucrurile sunt încă diferite: eu pot să concep părul ţestoasei (sau un munte de aur), dar această idee nu are corespondenţă în realitate.

înainte de şti dacă o idee este adevărată sau falsă, există cel puţin trei lucruri de făcut: 1 – să vedem dacă fraza, exprimând această idee, nu este păsărească (de tipul „verde şi sau pentru că”), adică una în care nu e nimic de gândit; 2 – să vedem dacă fraza nu conţine o contradicţie (de tipul „cerc pătrat”), care face ideea imposibil de gândit; 3 – să vedem dacă fraza se sprijină pe ceva care există realmente şi nu pe un lucru posibil (de tipul „părul ţestoasei”), nu şi real.

Vei observa: dacă reflectezi calm la aceasta, nu-i atât de complicat pe cât pare. De altfel, nu e grav dacă nu sesizezi toate consecinţele a ceea ce am spus adineauri. Important este să înţelegi că activitatea filosofici, aflată în căutarea ideilor adevărate, trece obligatoriu prin munca asupra cuvintelor, asupra limbajului şi asupra logicii, adică asupra manierei în care cuvintele şi ideile sunt organizate între ele. Grecii au observat aceasta încă din Antichitate.

Ştii de unde vine termenul **„logică”?**

- *Nu, deloc.*

- Direct din grecescul *„logikos”,* adjectiv format pe baza substantivului *„logos”. „Logos”* este un cuvânt foarte curios. îţi aminteşti de *„sophos” (sophe* din fi- *losof)* care înseamnă, concomitent, savant şi înţelept. Ei bine, *„logos”* semnifică, în acelaşi timp, „cuvântul” (limbajul), „raţiunea” (capacitatea de a reflecta, de a construi demonstraţii, deducţii) şi, în sfârşit, „calculul”! Când definim omul ca pe un animal *„logikos”,* în greacă asta înseamnă întotdeauna un animal „vorbitor” şi, în acelaşi timp, un animal „înzestrat cu raţiune”.

Este o lămurire importantă pentru ceea ce ne preocupă. A vorbi şi a gândi sunt două activităţi legate profund. Legăturile reciproce dintre idei, raporturile lor, existenţa însăşi a ideilor sunt într-o relaţie directă cu limbajul uman. A fi capabil să raţionezi înseamnă, în cele din urmă, a fi capabil să mânuieşti semnele unei limbi. De altminteri, tu vei remarca faptul că cuvintele denumesc ideile şi nu lucrurile...

- *Eu nu sunt deloc de acord. Dacă zic*

„adineauri am pus nişte flori în vază, iar acum şed pe canapea”, nu este vorba decât despre numele lucrurilor! Toate acestea sunt concrete: florile nu sunt idei! De altfel, nici vaza, nici canapeaua!

- Prin urmare, nu aş avea dreptate. După părerea ta, cuvintele nu denumesc idei, ci obiecte adevărate sau persoane adevărate...

- *Da, chiar aşa.*

- îmi pare rău, dar este o iluzie. Iată un bun exemplu de gândire pe care o credem adevărată, dar care, de fapt, nu ţine.

- *Cum aşa? Este, totuşi, adevărat! Eu vorbesc de flori şi de canapea, nu de o idee!*

- Dacă spui cuvântul „floare” nu contează cărei persoane, la ce se va gândi această persoană?

- *La o floare, evident...*

- Se va gândi oare această persoană la această floare, la acelea care se află aici, acum,

şi pe care tu le-ai pus în vază adineauri?

- *Sigur că nu. Încă o întrebare ciudată!*

- Adaug o ultimă întrebare bizară: cuvântul „canapea” şi canapeau noastră desemnează acelaşi lucru? Dacă spui cuvântul acesta cuiva, eşti de acord că omul acela nu va avea în minte canapeaua pe care şezi tu.

- *Nu, desigur... Unde mă duci?*

- Te duc spre un rezultat care n-o să-ţi placă prea tare... Cuvântul „floare” nu face să te gândeşti obligatoriu la aceste flori, care sunt în faţa noastră. El face să te gândeşti la ce?

- *La orice floare...*

- Exact. Iar orice floare nu ar fi, întâmplător, ideea de floare?

- *Nu mai înţeleg nimic!*

- Să revenim la ceea ce spuneam mai înainte. Afirmam că cuvintele desemnează mereu ideile. Tu ai respins această afirmaţie,

spunând că nişte cuvinte ca „flori”, „vază”, „canapea” denumesc obiectele adevărate care se află aici. Iată de ce am insistat: cineva care aude cuvântul „floare”, se gândeşte oare la aceste flori de aici? Eşti de acord că nu. Dar la ce se gândeşte el atunci? La floarea „în general”. Spunând doar „floare”, nu spune că este un trandafir, o margaretă, o crizantemă, un bujor sau orice altă floare. Dar mă tem că această floare „în general” este pur şi simplu... ideea de floare! Şi nimic altceva! Este ceea ce au în comun toate florile. Nu este nicio floare în particular, nici în realitate. Şi toate numele comune sunt asemănătoare: ele trimit la idei, neapărat generale, nu la lucruri. Asta e valabil pentru toate numele comune şi pentru toate limbile. Prin urmare, şi pentru... canapea, de exemplu!

- *Şi atunci pe ce stau eu?*

- Pe canapea, desigur...

- *Şi aceasta este o idee?*

- Nu, este un lucru! Nicio persoană din lume nu s-a aşezat pe o idee, cred că vei fi de

acord.

- *Şi atunci, când vorbesc de canapea, eu vorbesc de un lucru sau de o idee?*

- De ambele! Şi tocmai de aici vin toate dificultăţile noastre. Când vorbeşti despre canapea, vorbeşti despre ideea unui lucru (ideea în general despre acest tip de mobilă) şi şezi pe unul dintre exemplarele acestui lucru. Am putea spune şi că nu trebuie să confundăm canapeaua şi „canapeaua”.

- *Aoleu... şi unde ajungem?*

- La o clarificare, sper. Să numim „canapeaua”, între ghilimele, ideea generală a acestei piese de mobilier. Nimeni nu s-a aşezat vreodată pe „canapea”, cu atât mai mult nimeni, niciodată, nu a cules sau mirosit „floarea”. Dar când spui „şed pe canapea”, te serveşti de această idee generală pentru a vorbi despre *această* canapea, canapeaua noastră, din *acest* salon. Este un

lucru concret, deloc o idee. De fapt, tu spui canapeau„a”, utilizând articolul ca pe un

pronume demonstrativ. Tu şezi pe *această* canapea, pe canapeaua (care este aici, care este a noastră), nu pe „canapea” în general.

- *încep să înţeleg, dar vag. E un truc foarte ciudat, filosofía... Şi asta e valabil pentru toate cuvintele?*

- în tot cazul, pentru toate numele comune. Dacă auzi cuvântul „femeie”, îl înţelegi. El nu desemnează nicio persoană în particular. Şi niciodată, niciodată nu vei întâlni pe stradă, nici în altă parte, „femeia” în general, şi nici „omul” sau „numărul doi”...

- *Şi totuşi, o mulţime de lucruri sunt perechi, de tipul încălţăminte, şosete, mănuşi, skiuri...*

- Dar nu vei întâlni niciodată, în dulapul tău sau pe pistele de ski, ideea de „doi”! „Doi” nu există decât în minte, iar cuvântul („deux” în franceză, „two” în engleză, „zwei” în germană, „dos” în spaniolă etc.) desemnează această idee. Precum constaţi, este o idee foarte simplă şi foarte clară, ideea de „doi”. Tu o gândeşti fără nicio dificultate şi tu nu o confunzi cu

celelalte idei (unu sau trei, de exemplu). Este, prin urmare, foarte clar şi precis, şi totuşi... este **abstract!**

- *Nu asta numesc eu abstract!*

- Ştiu foarte bine. îmi închipui că tu numeşti „abstract”, ca aproape toată lumea, un discurs dificil de înţeles, în care nu vezi foarte clar despre ce este vorba. Un truc abstract e ceva vag şi confuz, e un truc de la care te „doare capul”...

- *Ba da...*

- Ba nu! Nu este o definiţie bună. Asta se defineşte altfel. Este *abstractă* o realitate pe care o putem doar gândi. „Doi”, numărul doi, este o realitate de acest tip. Tu nu poţi atinge numărul doi, nici vedea, nici gusta... Este *concretă* realitatea pe care o poţi vedea, atinge, manipula... pe scurt, o realitate materială. Tot ceea ce se gândeşte este abstract, tot ceea ce se percepe cu cele cinci simţuri este **concret.**

- *Aici am o problemă. Ai zis bine că dacă asta trece prin unul din cele cinci simţuri, este*

concret?

- Da, în mare, putem spune aşa.

- *Dar cuvintele, eu le aud! Sau le văd scrise! Si atunci, cum poţi tu să spui că ele desemnează idei abstracte?*

- Bravo… Foarte bună întrebare. Uită-te, de exemplu, la panoul care semnalizează „sens interzis”. Ştii, ca toată lumea, că este un cerc roşu cu o bară albă orizontală. Acest cerc este o tablă vopsită. Poţi să-l priveşti în toate felurile şi din toate unghiurile, dar nu vei găsi în tablă şi vopsea ideea „circulaţie interzisă în acest sens pe această stradă”. Această idee este doar în minte, nu pe tablă. Am stabilit o legătură dintre un desen şi o idee. Desenul, concret, evocă ideea, abstractă. Un **semn** are întotdeauna două feţe, una concretă şi alta abstractă. Pe de o parte, este un lucru, pe de altă parte, este o idee.

Acelaşi lucru în cazul cuvintelor. Tu auzi sunete sau vezi litere. Aceste elemente fizice evocă ideile ce le-au fost asociate. Ceea ce auzi tu, sunetul „doi” (sau „tu”, sau „ţvai”), nu este… ideea de doi! Pricepi?

- *Pricep! Aş prefera totuşi să-mi explici ce importanţă poate avea asta. Eu nu văd foarte bine la ce poate servi!*

- înţeleg. Trebuie să-ţi fi spus aproximativ asta: „Trebuia să fie vorba de fericire, de dreptate, de adevăr şi iată că debarcă tăierea firului în patru la cuvinte şi lucruri, la maniera de a face frazele şi o mulţime de complicaţii despre care nu se ştie prea bine de unde vin şi încotro se duc.” Greşesc?

- *Nu, este adevărat, ceva de genul ăsta...*

- Şi e normal. Trebuie, prin urmare, să punem la punct ceea ce am spus adineauri, pentru a vedea lucrurile mai clar. îţi aminteşti că am plecat de la această constatare: pentru a căuta un adevăr, trebuie să treci prin fraze.

- *Da, dar ce legătură are cu parcursul nostru?*

- Ei bine, parcursul acesta a arătat că filosofia trece prin cuvinte şi prin anumite maniere de a le interoga, în cea mai mare parte a timpului, vorbim fără a pune întrebări,

aproape fără a reflecta. Filosofii sunt atenţi la ceea ce spun. Ei spun, gândindu-se la ceea ce spun, ceea ce toată lumea spune fără să se gândească.

Iată de ce filosofia este şi o formă de reflecţie asupra limbajului, asupra mecanismelor, posibilităţilor şi limitelor acestuia din urmă. Căutarea adevărurilor, înlăturarea iluziilor se face cu ajutorul cuvintelor, prin cuvinte, în cuvinte. Din acest motiv, trebuie să cercetezi cum se construiesc frazele, cum intră ele în raport cu lucrurile. Din acelaşi motiv, trebuie să ne interogăm asupra manierei în care ideile sunt legate de cuvinte.

De acord, asta pare curios. Iată că am început să facem gramatică şi logică! în loc să facem filosofie? Nu, pentru că observăm foarte repede că acestea sunt indispensabile. Pentru a face triajul între adevăratele idei şi iluzii, avem nevoie de cuvinte şi de fraze. Trebuie, prin urmare, să ştim cum funcţionează uneltele, ce putem să aşteptăm de la ele şi care sunt capcanele pe care trebuie să le evităm.

Atâtea căi ale libertăţii!

>

- Bine, sper că acum ai o viziune mai clară despre ceea ce desemnează termenul „filosofie”. Totuşi, rămâne un ultim tur de orizont pentru a întregi acest ansamblu. Avem elementele definiţiei. Am întrevăzut importanţa limbajului şi câteva direcţii din lunga istorie a filosofici. Pentru a încheia, trebuie să observăm diversitatea domeniilor filosofice.

- *Ce numeşti tu domenii ale filosofiei?*

- Altădată, se vorbea de „părţile filosofiei”. Nu era cea mai bună soluţie. îţi mărturisesc că nu ştiu ce cuvânt să folosesc. Niciun termen nu-mi convine perfect. Puţin contează, până la urmă. Esenţialul este ideea. Şi ea este uşor de înţeles.

Filosofía este o activitate unică, dar posedă

mai multe maniere de a se dezvolta şi, de asemenea, mai multe sectoare de reflecţie.

- *De exemplu?*

- Să începem de la ceea ce este cel mai greu. **Metafizica** este partea filosofici care încearcă să se interogheze asupra celor mai fundamentale probleme ale realităţii. De ce existăm? Ce numim „fiinţă”? De ce există ceva mai curând decât nimic? Iată genul de interogaţii de care se ocupă metafizica.

- *Şi s-au găsit?*

- Găsit ce?

- *Ei bine, răspunsurile!*

- Desigur, dar niciunul nu este cert. Toate sunt nişte construcţii care provin dintr-un domeniu pe care îl putem verifica. O altă ramură a filosofici este **logica.** Este studiul demonstraţiilor şi al raţionamentelor. Ea este importantă pentru că, în căutarea ideilor adevărate, riscăm mereu să ne lăsăm prinşi în capcana erorilor de raţionament.

- *De exemplu?*

- îţi spun: „Toţi *x* sunty.” Acum, te întreb ce poţi deduce de aici cu certitudine, chiar dacă nu ştii deloc cine sunt aceşti *x* sau *y.*

- *Că toţi* y *sunt* x?

- Ba bine că nu! „Toate blondele sunt femei” nu ne îngăduie să concluzionăm că „toate femeile sunt blonde”! Poţi doar să deduci: „unele femei sunt blonde”. Dacă „toţi *x* sunt *y”,* atunci „unii *y* sunt *x”* sau, dacă preferi un exemplu concret, dacă „ toate blondele sunt femei”, atunci e sigur că *„unele* femei sunt blonde”. Iată tot ce putem deduce într-o manieră coerentă.

Eroarea pe care ai făcut-o este comisă adeseori. Or, ea poate să conducă la grave rătăciri în procesul de raţionare. Iată de ce este esenţial să studiezi logica. Aceasta din urmă se consacră formei raţionamentelor, independent de conţinutul frazelor.

- *Cred că înţeleg, dar fii mai explicit...*

- Reiau exemplul precedent. Am văzut deja că, dacă „toţi *x* sunty”, ceea ce pot să deduc este că „unii *y* sunt *x.* De acord?

- Da, de acord...

- Ei bine, voi putea umple această formă, ca pe un tipar, cu elemente foarte diferite. Adineauri, propuneam: „x = blonde”, „y = femei” şi aceasta dădea „dacă toate blondele sunt femei, atunci unele femei sunt blonde”.

Dar în această formă de raţionament, eu pot să torn elemente care nu corespund cu nimic. Să încercăm, de exemplu, cu: „x = portavioane” şi „x = gumă de mestecat cu gust de căpşune”. Asta dă: „Dacă toate portavioanele sunt gume de mestecat cu gust de căpşune, atunci unele gume cu gust de căpşune sunt portavioane”. Ce se întâmplă în cazul acesta? Frazele sunt absurde, ele nu corespund niciunui obiect din realitate. Dar raţionamentul este just. Este bine construit. Forma lui este bună, iar deducţia este corectă.

Astfel, este posibil să ai un raţionamet corect alcătuit din elemente absurde sau false. Asta pentru că raţionamentul este o formă independentă de ceea ce inserăm în el. Filosofii Antichităţii şi ai Evului Mediu au reperat în mod admirabil lucrul acesta. Ei au studiat, triat şi clasificat diferitele forme ale deducţiei. De vreo sută de ani, logica s-a dezvoltat, devenind

din ce în ce mai elaborată, până în punctul în care a ajuns să fie considerată, azi, drept o ramură a matematicilor.

- *Ea s-a separat de filosofie?*

- în cele din urmă, da. Devenind din ce în ce mai tehnică, logica a sfârşit prin a forma o disciplină autonomă. Şi nu este singurul exemplu. Există şi alte domenii care aparţineau altădată filosofici şi care s-au emancipat în mod progresiv. De exemplu, psihologia.

- *Şi ea a fost parte a filosofici?*

- Absolut. **Psihologia** este, literalmente, studiul sufletului *(„psyché”,* în greaca veche). Filosofii nu au încetat să reflecteze, de-a lungul istoriei, la maniera în care ne relationăm senzaţiile, la felul în care funcţionează memoria noastră, asociaţiile noastre de idei, emoţiile şi sentimentele noastre. Ei au scris tone de cărţi despre dorinţă, iubire, prietenie, milă, ură, angoasă, seninătate...

Apoi, psihologia s-a detaşat şi ea de filosofie, cel puţin un secol în urmă, devenind din ce în ce mai experimentală şi ştiinţifică. Astăzi, după cum ştii, fără îndoială, există în lume

numeroase centre de cercetare în care savanţii ţin sub observaţie funcţionarea creierului. Ei încearcă să descopere cum funcţionează văzul sau cum sunt stocate amintirile noastre. Ei încearcă, de asemenea, să descopere ceea ce se întâmplă în creierul nostru atunci când ascultăm muzică sau când ne este frică, de exemplu...

Toate aceste explorări sunt realizate cu ajutorul unor tehnici pe care filosofii din generaţiile precedente nu le cunoşteau şi nici nu puteau să le imagineze. Dar, şi asta e ceea ce vreau să subliniez, cu ajutorul acestor maşini noi, cercetătorii se ocupă azi de aceleaşi probleme de care se ocupau ieri filosofii. Raporturile dintre corp şi spirit sunt acum în centrul interogaţiilor lor.

Cum se formează conştiinţa noastră? Cum voinţa comandă muşchii? Sau: de ce râdem? De ce plângem? Iată câteva dintre problemele pe care le-au explorat filosofii şi care continuă să fie în centrul preocupărilor ştiinţifice. De altfel, se întâmplă frecvent ca cercetătorii care lucrează în aceste domenii să revină la teoriile filosofilor. Ei le discută, le dau sau nu dreptate.

- *Dacă înţeleg bine, de aceleaşi probleme se*

ocupau, odinioară, filosofii, iar astăzi – savanţii!

- Şi da şi nu. Da, deoarece cam aşa stau, în mare, lucrurile în psihologie şi în logică. Nu, deoarece filosofii nu sunt o specie dispărută! Ar fi o greşeală să-ţi închipui că ei existau în timpurile străvechi şi că au fost înlocuiţi în prezent de oamenii de ştiinţă. De altfel, există un domeniu important al filosofici care continuă să se dezvolte, începând din Antichitate şi până în zilele noastre, şi de care se ocupă o bună parte din filosofii contemporani. E ceea ce numim „filosofia **morală şi politică”.**

- *De ce pui laolaltă „morală şi politică”? Sunt lucruri diferite!*

- Ce diferenţă faci tu?

- *Morala este un lucru personal, ea depinde de fiecare. Politica se referă la mai multă lume. E ceva mai colectiv...*

- Găsesc afirmaţiile tale foarte discutabile. în realitate, când stabilim ce este „bine” şi „rău”, asta trebuie să se aplice mai multor persoane şi chiar, cel mai ades, tuturor! îmi

pare dificil să susţii că fiecare îşi inventează morala...

Din contra, există un punct comun între morală şi politică, şi anume raportul dintre mai multe persoane. Faptele drepte sau nedrepte, comportamentele eroice sau criminale, virtuţile sau viciile, toate acestea implică relaţiile dintre oameni. Este greu să faci binele sau răul, dacă eşti incapabil, aidoma lui Robinson pe insula sa pustie, să întâlneşti baremi o fiinţă umană!

Putem să fim buni sau răi faţă de semenii noştri numai pentru că suntem mulţi şi trăim unii cu alţii.

Noi facem întotdeauna bine sau rău cuiva anume şi e mereu cineva care ni le face nouă. Pe scurt, toate problemele de morală sunt legate de faptul că suntem într-o relaţie cu semenii noştri. în orice feluri de relaţii, evident. De iubire, de rudenie, de prietenie, de muncă, de concurenţă, de întrajutorare, de solidaritate, de competiţie, de camaraderie etc. Aceste relaţii sunt diferite. Dar ele implică o întreagă comunitate umană şi nişte reguli de viaţă, adică o morală. Politica e din aceeaşi categorie. Ştii de unde vine cuvântul acesta?

- *Iarăşi din greacă?*

- Iarăşi din greacă! *„Politeia”* înseamnă cons- stituţie, modul în care este organizată puterea într- un *„polis”,* adică într-o cetate, într-un stat. Şi aici este vorba, mai întâi, de relaţiile dintre oameni, dar considerate dintr-un unghi particular. E vorba să ştim cum se vor lua deciziile referitoare la treburile comune. Cine decide? Unul singur? Câţiva? Desemnaţi cum şi de către cine? Pentru totdeauna? Pentru un timp limitat? Iată genul de discuţii pe care îl generează reflecţia asupra politicii. Iar filosofii nu au încetat niciodată să reflecteze asupra politicului.

- *Filosofii fac politică?*

- Da, şi continuă să o facă. Ei nu fac politică asemeni unui militant sau unui om de stat. Dar ei continuă să se interogheze asupra celui mai bun regim politic, asupra naturii puterii, asupra raportului dintre indivizi şi stat. Evident, există şcoli şi analize care se opun, iar problemele evoluează, de asemenea, odată cu epocile. începând de la Revoluţia franceză, care fusese puternic influenţată de ideile filosofilor, atestăm

preocupări pentru drepturile omului, pentru apărarea libertăţilor cetăţenilor.

în epoca Revoluţiei franceze, s-a produs şi o schimbare importantă în maniera de a defini morala. Kant, un filosof german de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, a fost acela care s-a interogat asupra acestei probleme. Cum să ştiu ce trebuie să fac? Am vreun mijloc de a-mi cunoaşte datoria într-un mod sigur şi cert? Iată punctele sale de plecare.

- *Dar aceasta depinde de oameni! Este diferit pentru fiecare!*

- Ascultă, mai degrabă, istoria dată de Kant ca exemplu. El spune că un copil de zece ani poate să o înţeleagă... Un om primeşte de la prinţul său poruncă să depună o mărturie falsă împotriva unui inocent. El nu-l cunoaşte pe acesta şi nu are nicio legătură particulară cu dânsul, dar, dacă depune mărturie, inocentul va fi condamnat. Dacă omul dă ascultare prinţului, el va fi protejat şi răsplătit. Dacă refuză, va avea foarte mari neplăceri. Care este datoria sa?

- *Datoria sa este să nu depună mărturie.*

- Perfect, dar de ce?

- *Pentru că nu poţi ucide pe cineva care nu a făcut nimic!*

- Da. Mai exact: nu *trebuie* să ucizi pe cineva care nu a făcut nimic, întrucât fizic asta e posibil... Kant adaugă că însuşi faptul de a depune mărturii false este interzis din punct de vedere moral, pentru că aceasta falsifică întreaga mărturie. Pricepi ideea: dacă poţi minţi când depui mărturie, atunci nicio mărturie nu mai este credibilă.

Ai remarcat ceva?

- *Nu, ce?*

- Ai răspuns spontan că aşa nu se face, că nu trebuie să accepţi să depui această mărturie falsă.

- *Desigur. Ei şi ce?*

- Crezi că şi amicii tăi ar spune acelaşi lucru?

- *Ba da, bineînţeles!*

- Ei bine, vezi că nu poţi spune că „asta depinde de oameni”! Nu este diferit pentru fiecare... în realitate, ceea ce demonstrează Kant e că toată lumea ştie sau poate şti cu uşurinţă care este **datoria** ei. Şi această datorie este aceeaşi pentru toţi, în situaţii asemănătoare.

Ceea ce depinde de oameni nu este datoria. Ci faptul de a şi-o face sau nu. Ştiu ce am de făcut, dar pot alege să fac altceva... în cazul acestui om, Kant imaginează, de altfel, un scenariu din ce în ce mai dramatic: prinţul îl întemniţează, soţia şi copiii săi vin în celula lui pentru a-l ruga să se supună. Dacă el continuă să vrea să-l salveze pe acel inocent pe care nu-l cunoaşte, el va fi cauza propriei pierzanii, dar şi a ruinării familiei sale şi a nenorocirii copiilor săi.

Ne putem închipui că el sfârşeşte prin a se îndoi. El va putea, probabil, să prefere să-şi salveze pielea sau fericirea alor săi decât să procedeze în chip moral.

Fiecare dintre noi este mereu liber să nu se poarte moral, să nu-şi facă datoria. Dar nu din ignoranţă sau pentru că datoria ar fi variabilă.

- *Vrei să spui că morala este fixă şi că oamenii sunt cei care iau poziţii diferite?*

- Da, am putea spune ceva de genul ăsta. Datoria este aceeaşi pentru toţi, iar deciziile de a şi-o îndeplini sau nu sunt diferite.

Rămâne de subliniat un element important. în morală, ca şi în reflecţia politică, există un punct comun, legat de reflecţia filosofică. Este ideea de **universal.** Am văzut, acum câteva clipe, că datoria este aceeaşi pentru toţi. Asta înseamnă că ea nu este diferită pentru un bărbat sau pentru o femeie, pentru un „alb”, un „negru”, un „galben”, sau pentru un bogat şi pentru un sărac. Şi când se vorbeşte, de exemplu, despre drepturile omului, îţi aminteşti că este vorba despre Declaraţia *universală* a drepturilor omului. Ea nu este valabilă doar în nord sau doar în zilele impare, ci oricând şi oriunde. Asta înseamnă universal: valabil pentru toată lumea, oricând şi oriunde.

Mai vezi şi alte lucruri care sunt considerate universale?

- *Matematicile?*

- Da, foarte bine. Mai putem adăuga şi legile logicii, ca acelea pe care le-am remarcat

adineauri. Şi chiar, pe un alt plan, ideile metafizicii: dacă aflăm de ce există lumea, aceasta ar trebui să fie valabil pretutindeni. îţi dai seama de un lucru? Suntem pe cale de a reveni în punctul nostru de plecare.

- *Ce vrei să spui?*

- Ei bine, dacă există un lucru care este universal, aceasta-i ideea de adevăr! O idee adevărată nu este limitată la o ţară sau la o perioadă istorică. Dacă ea este „cu adevărat adevărată”, dacă pot spune aşa, adevărată ca „doi ori doi fac patru”, atunci este universală, adică valabilă pentru toţi, în orice timp şi în orice loc.

Altfel spus, filosofía nu este doar căutarea ideilor adevărate. Trebuie să adăugăm că aceste idei adevărate sunt universale şi că le găsim servindu-ne de raţiune în tot felul de domenii şi în tot felul de chestiuni.

Te văd îngrijorată de-a binelea. Ce se întâmplă?

- *Am o problemă. Dacă lucrurile stau aşa cum spui, de ce filosofii nu cad cu toţii de acord între ei? Ei se slujesc de aceeaşi raţiune. Ei au*

aceeaşi logică. Ei caută, toţi, adevărul. Ei sunt de acord că acesta trebuie să fie universal. Oricum ar fi însă, ei sunt cu toţii dispuşi să afirme lucruri diferite. De ce?

- Este o foarte mare problemă şi, de asemenea, o foarte veche problemă. Deja în Antichitate – vezi că revenim mereu la dânsa – oamenii râdeau de neînţelegerile filosofilor. De această problemă se serveau deja pentru a spune că filosofia nu ajunge la nimic. Se creează impresia unui târg în care fiecare are standul său şi spune: „Aici, la mine, se află adevărul!” Putem să considerăm asta drept suspect sau ridicol, sau descurajant.

în realitate, suntem în domenii unde, în cea mai mare parte a timpului, nimeni nu este în măsură să atingă acest adevăr universal, care ar culmina prin a-i pune pe toţi de acord. Dar asta nu-i împiedică pe filosofi să caute, să continue mereu să caute.

Mi se pare că pentru a face filosofic, în cele din urmă, trebuie să fii ambiţios şi, totodată, modest. Foarte ambiţios, pentru că nu încetezi să vrei să înţelegi totul, să rezolvi totul, să analizezi totul. Şi-apoi, foarte modest, pentru că nu trebuie să uiţi niciodată că acest scop nu

este totalmente accesibil, că mijloacele noastre sunt limitate şi că efortul e fără capăt.

La grecii antici era o opoziţie care ne-ar putea servi aici: Unul şi multiplul.

- *Ce-i asta?*

- O manieră de a exprima, în două cuvinte, multe situaţii diverse. De partea lui Unu: unitatea, unificarea, faptul de avea *o* soluţie, *un* răspuns, *un* adevăr. De partea multiplului, precum o indică şi numele: diversitatea, dispersarea, multiplicarea căutărilor, soluţiilor, răspunsurilor.

Fiecare dintre aceste două extreme este inaccesibilă. Nu va fi nicicând *o singură* filosofie. Dar, cu atât mai mult, nu va fi nicicând o *infinitate* de gândiri fără legătură între ele. Nu există pe pământ miliarde şi miliarde de sisteme de gândire fără nicio asemănare şi incapabile de a se înţelege.

Totul se joacă în forma tensiunii permanente dintre diversitate şi unitate. De partea diversităţii sunt mereu ideile noi şi diferite, felurile de a vedea particulare, conflictele. Iar de partea unităţii sunt mereu eforturile de a lega aceste elemente între ele, pentru a le compara şi, dacă e posibil, a le apropia.

Iată de ce există filosofi diferiţi, multiple şcoli de gândire, numeroase domenii de reflecţie, dar numai *o* activitate pe care o numim filosofie.

- *Există atâtea lucruri... Nu voi reuşi niciodată să le descopăr pe toate!*

- Asta nu are nicio importanţă. Nimeni nu poate citi toate cărţile, nici asculta toate melodiile... Important este să ajungi să-ţi găseşti propriul drum printre idei. Cel mai bine ar fi să ajungi să-ţi faci amici şi inamici printre filosofi.

- *Ce vrei să spui?*

- Amici vor fi filosofii care dezvoltă gândurile pe care deja le ai. Ei te vor ajuta să descoperi forţa şi bogăţia unora dintre gândurile tale. Ei îţi vor da argumente, îţi vor permite să aprofundez! şi să întăreşti ceea ce deja ai presimţit.

- *Şi inamicii?*

- Aceştia sunt filosofii despre care îţi spui, citin- du-i: „Dar cum poţi să gândeşti aşa ceva?

Este fără sens, imposibil! Monstruos! Nici măcar nu-mi închipuiam că aşa ceva există.” Aceşti inamici sunt indispensabili. Ei sunt chiar foarte preţioşi. Graţie lor, poţi descoperi perspective noi, idei pe care nu le-ai fi avut niciodată prin tine însuţi.

în tot cazul, esenţialul este să nu te plictiseşti, să-i citeşti pe oamenii pe care îi iubeşti sau îi deteşti şi să scoţi ţipete de bucurie sau de mânie. Cred că asta ajută la declanşarea gândurilor.

- *Da, dar se întâmplă să te plictiseşti, mai ales dacă nu înţelegi nimic!*

- Dacă, într-adevăr, te plictiseşti din cale-afară, trebuie să te opreşti. Este foarte simplu. Dar să spui că nu înţelegi nimic, asta n-o cred. Nu este adevărat, într-o carte, există întotdeauna un capitol pe care îl înţelegi aproximativ. într-un capitol, există întotdeauna o pagină. într-o pagină foarte obscură, există întotdeauna o frază pe care o înţelegi perfect.

- *Şi atunci?*

- Ei bine, trebuie să ne agăţăm de această

frază, să ne ţinem scai de ceea ce înţelegem. Pornind de aici, avansăm, pas cu pas, în ceea ce este mai puţin clar sau cu totul obscur. Cu puţină răbdare şi cu metodă, peisajul va deveni, încetul cu încetul, diferit. Filosofia permite, în cele din urmă, tot felul de aventuri, de periple, de traiectorii. Este, de asemenea, o activitate care, în felul său, te face să călătoreşti. Acum este rândul tău să-ţi trasezi calea!

Cuprins